

Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században

Századunk elején a Műemlékek Országos Bizottsága, a felszabadulás után pedig a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, majd az Országos Műemléki Felügyelőség irányításával, munkájával, és hathatós anyagi támogatásával az ország egész területét átfogóan megindult a műemlékek feltárása, megóvása, helyreállítása és bemutatása.

Köztudomású, hogy a XVI—XVII. század folyamán a törökkel folytatott harcok idején az ország nagy része hadszínterré változott. Az átvonuló seregek útját mindenfelé romok jelezték. Akkor pusztult el Dunántúlon a középkori templomok nagy része is.

Magyarország első és legrégebbi püspöksége, a Géza fejedelem által 990—997 közt alapított veszprémi püspökség.¹ Az öt vármegyére (Pilis, Fejér, Veszprém, Zala, Somogy) kiterjedő óriási egyházmegyének a XIV. században 431 plébániája, és több mint 100 apátja, prépostsága és szerzetesháza volt.² Ezek közül a XVII. század közepén már csak 5 plébánia működött.³ A század végéig az állandó török harcok és hadmozdulatok következtében 2147 falu elpusztult; a XVIII. század elejére csak 734 maradt.⁴ A gazdátlanra vált és lerombolt templomok anyagát a törökök sokszor várak építéséhez és javításához, a földesurak pedig gazdasági építkezéseikhez kőbányául használták.⁵

Népünk azonban a török hódoltság alatt, és főleg a felszabadítás utáni înséges időkben is megőrizte élni-akarást és alkotó szellemét. Az elszegényedett és valójában is megoszlott lakosság nem tudta elpusztult kőtemplomait újjáépíteni. Felépítette helyébe a maga szerény sövény- és fatemplomait, s ezzel összekötő kapcsolatot teremtett a magyar középkor gyönyörű román, gótikus, reneszánsz és a restaurálás korának fényesen tündöklő barokk építészete között. Művészi értékben nem egyenrangú, de az építési kedvben és anyagi áldozatban példamutató! A faépítészet Erdélyben és a Felvidéken a kitűnő építőanyag bősége miatt magas, művészi fokra emelkedett. A mi területünkön azonban csupán ideiglenes jellegű maradt. Talán a kanizsai, zalacsébi, meg néhány göcseji fatemplom közelítette meg a művészi fokot.

Az újjáépítés szükségességének fő hatóereje a vallás gyakorlásának, tehát az új, az önálló kultuszhely létesítésének igénye volt mind a katolikus, mind a protestáns magyarokban. Ennek mielőbbi kielégítésére, mi-

ként saját házaikat, sövényből és fából építették újra templomaikat is.

Nem volt ez új dolog, hisz Pannóniában a IV. század végétől kezdve a népvándorlás korán át a középkorig megtalálhatjuk a fatemplomépítés emlékeit. De nyomainak kutatása és adatainak ismertetése túlnő dolgozatunk keretén.⁶

A rendelkezésre álló adatok alapján, a mi területünkön a fatemplomoknak általában három típusát különböztethetjük meg:

a) *harasztkerítéses templom* (oratorium ex palis et virgultis septum), melynek falait földbevert karókra zöld gallyakból fonták, vagy két sor karó között földdel tömték meg, és kívül-belül sárral tapasztották;

b) *sövénytemplom* (oratorium ex lignis et sepibus, oratorium ex lignis et virgultis septum): fatalpra, gerendára faoszlopokat emeltek, az oszlopok között lécezték, a lécek között vesszővel befonták, és sárral tapasztották;

c) *fatemplom* (boronafalas, oratorium ligneum septum, oratorium ligneum et luto plasmatum): fatalpra gerendákból vagy vastag pallókból csapokkal összefogott falat építettek, és ezt többnyire sárral tapasztották.⁷ Arra is találunk példát, hogy a régi templom megmaradt kőrészeit (szentély, vagy más falmaradvány) fa- és sövényfallal egészítették ki.

A fatemplomépítés elterjedésének okait vizsgálva a következőket állapíthatjuk meg:

1. A nép szegénysége. Az építéshez felhasználható anyag (fa, zsupp, nád) könnyen rendelkezésre állt. A fatemplom nem kívánt külön építőmestert sem, mert minden faluban akadt bőven fűrő-faragó férfi; közmunkával pedig szinte minden munkafolyamatot el tudtak végezni.

2. Az 1681. évi soproni országgyűlésen a vallásszabadságról hozott XXV., XXVI. tc. a vallásszabadság elvének kimondása mellett korlátokat is állított, amikor törvénybe iktatta az artikuláris helyeket 11 vármegyében — Vas, Sopron, Pozsony, Nyitra, Bars, Zólyom, Turóc, Liptó, Árva, Trencsén, Szepes —, továbbá elrendelte, hogy a felsorolt vármegyékben csak 2—2 helyen építhettek a protestánsok templomot, és tarthattak nyilvános istentiszteletet. A többi keleti és nyugati vármegyét nem érintette a fenti törvény, mivel azok területén elismerte az országgyűlés a szabad val-

lásgyakorlatot, de „salvo iure dominorum terrestrium”, a földesúri jogok sérelme nélkül.⁸

A protestánsok a becikkelyezett helyeken kívül nem kaptak szilárd anyagból (kő, tégl) templom építésre engedélyt. Erre a helyzetre világít rá Eszterházy Ferenc cseszneki földesúr, aki a szentkirályi reformátusoknak a romos „puszta-templom” felépítésére vonatkozó kérését így utasította el: „tudjátok azt micsodakép vagy, ... azt hiába építenétek, mert... elvennék tőletek, jobb néktek a Szilvásban Cserénbül, vagy más fából Templomott építenétek.”⁹

A „Carolina Resolutio” (1731), mely véglegesen eldöntötte, hogy a protestánsok csak az artikuláris helyeken folytathatnak nyilvános, szabad vallásgyakorlatot, illetve építhetnek templomot. „Azonban azokat is artikuláris helyeknek tekintették... (ahol) igazolni tudták, hogy a törvény létrejöttékor, vagy legalább is 1720 körül templomi és imaházi vallásgyakorlatuk volt.”¹⁰

A protestánsok, hogy vallásgyakorlatuk ősiségét bizonyítani tudják, több helyütt minden engedély nélkül, egyik napról a másikra elkészítették favázás templomait. Mire megérkezett az ellenőrző bizottság (Pesti Commissio, és a vármegye küldöttei), már állott a templom, vagy imaház. Ha pedig nem volt, akkor a bizottság távozása után azonnal építettek. Nem egy helyen megtörtént, hogy a könnyen szétszedhető fatalpas templomokat az ellenőrző hatóság vagy katonaság érkezésének hírére hamarosan szétszedték, kocsira rakták és biztonságos helyre szállították. A veszély elmúltával pedig ismét visszahozták, és összerakták.¹¹

A sövény- és fatemplomokat rendszerint náddal, vagy szalmával (zsúppal), ritkán faszindellyel fedték. Virágkoruk a XVII. század vége és a XVIII. század első fele. A század második felében azonban egyre ritkulnak, és lassan meg is szűnnek, mivel élettartamuk általában rövid volt: alig 40–50 esztendő, vagy még rövidebb; főleg a harasztkerítéses templomoké, mivel a földbe vert nyers karók hamar korhadásnak indultak. Ehhez járult még a tűzrendészeti törvény, amely a XVIII. század végén hatóságilag eltiltotta a lakóházak fából való építését.¹²

A fa- és sövénytemplomok külső megjelenése a legtöbbször magasabb falusi házhoz, pajtához, magtárhoz hasonlított, csupán a mellettük vagy előttük álló harangláb jelezte rendeltetésüket. Voltak azonban toronnyal ellátott fatemplomok is, pl. Makkos Mária, Píliszentlászló, Háromfa, Kanizsa stb. A rk. haranglábak, tornyok és templomok ormát a legtöbb helyen kereszt díszítette. A ref. és ev. fatemplomokon és haranglábakon forrásaink nem említenek megkülönböztető jelvényeket.

A fatemplomok alaprajza általában egyszerű téglalap (van négyzetes is, pl. Kanizsa), amely néha előtérrel, pitvarral, a katolikus templomoknál pedig még szűkebb szentéllyel és sekrestyével is bővült. A mennyezete lapos (ritkán boltozatos, mint pl. a vízvári szentély), faragott gerendákból és hasított, nemegyszer gyalult deszkákból készült; a padozat agyaggal döngölt (előfordul tégl is); a falakat agyaggal tapasztották,

néha még mészhabarccsal is vakolták, és fehérre meszelték.

A templomok belső berendezése is fából készült; nagyon egyszerű és hiányos volt. Falusi paraszt-ácsok faragták, néha asztalosok készítették. A katolikus templomokban rendszerint oltár, oltárkő, oltárkép, szószék, padok (néha gerenda, fatönk, tuskó), kórus, elvétele gyóntatószék, és az egyházi ruhák és szerek tárolására alkalmas vesszőkosár, vagy szekrény található.

A református és evangélikus templomoknál: szószék, padok, úrasztala, kórus és főképp a délsomogyi részen „szégyenkő” a nyilvános botrányt okozók számára.

Bár e templombelsőik nagyon egyszerűek voltak, mégis találtunk festett padokat (Pata), szószéket (Kaposfő), mennyezetet (Somogyaszaló, Vízvár), kórust (Somogybükkösd). A surdi templom kórusa pedig művészi kivitelben készült. A XVIII. század első felében négy fatemplomban orgona is volt: Csökölyön, Felsősegesden, Kaposvároton és Nagyatádon.

A templomokra fordítottam a legtöbb figyelmet, de ahol külön szó esik róluk, feltüntettem a haranglábát, s ahol valamilyen, a templommal összefüggő szerepük van, a temetőket is (pl. a templom körül elterülőket, vagy a templommal egybekerítetteteket).

A leírt területről, a forrásokról s az anyag elrendezéséről magyarázatul ennyit: az ősi veszprémi és győri egyházmegyék 1777-ben bizonyos területi változáson mentek át. Az újonnan létesített székesfehérvári püspökség megkapta a budai és fehérvári főesperességet, a szombathelyi pedig a zalaegerszegi esperesi kerület plébániáit. A pápai főesperességet viszont a győri püspökség,¹³ az egyházmegye területén levő kiváltságos (exempt) plébániákat (Felsőiskáz, Pápa, Somlóvásárhely) pedig az esztergomi érsek adta át Veszprémnek.¹⁴

Munkámhoz a szükséges anyagot a veszprémi püspöki levéltár és az Országos Levéltár szolgáltatta. Amennyi adatot kutatásaim során azonban csak találhattam, kivétel nélkül összegyűjtöttem és feldolgoztam. Felekezeti különbség nélkül hozom a terület fa- és sövénytemplomairól szóló híradásokat, mivel Padányi Bíró Márton „Canonica Visitatio”-ja a XVIII. század első felében teljes képet ad, és a protestáns állapotot is feltünteti. A század második feléből származók (Bajzáth József püspökéi), 1778-tól csak a katolikus adatokat tartalmazták.

Átnéztem természetesen az idevonatkozó szakirodalmat is. Ami adat abban fellelhető volt, szintén be dolgoztam munkámba.

Az anyag elrendezésében a Veszprémi Egyházmegye főesperesi beosztását követtem. A történeti beosztás ez volt: I. Fehérvári. (Archidiaconatus Albensis), II. Budai. (Archidiaconatus Budensis), III. Veszprémi (Archidiaconatus Vesprimiensis), IV. Zalai (Archidiaconatus Zaladiensis), V. Somogyi. (Archidiaconatus Simighiensis), VI. Segesdi. (Archidiaconatus Següsdensis), VII. Pápai. (Archidiaconatus Papensis).

A helységeket a ma érvényes elnevezéssel hozom, de zárójelben feltüntettem a régi, a forrásokban szereplő nevet vagy neveket is, ha azok a maitól eltérnek. Záró-

jel nélkül tüntetem fel a megyék nevét a helységek neve után.

A helységek felsorolása a főesperességeken belül betűsoros rendben, a számozás pedig folytatólagosan történt 1—207-ig. Ezek a sorszárok a mellékelt térkép szárait adják. A templomok vagy imaházak vallási hovatarozását a térképjeleknek a szöveg elején történt alkalmazásával is igyekeztem áttekinthetőbbé tenni. Ahol az új helységnév több falu összevonása folytán keletkezett, ott a betűsoros mutatóban a községek új és régi neve egyformán szerepel ugyanazon szám alatt. Több helységben egynél több templom is volt. Ezeket a községen belül kisbetűvel (a/, b/) jelölöm.

A forrásokra való utalás a bevezetésnél a jegyzetben, az anyag feldolgozásánál legnagyobb részt a sorok között történt; az ettől való eltérés oka a bővebb magyarázat szükségessége volt.

A terminus technicusok fordítását az alábbi felsorolásban adom:

area	szérű, udvar
argilla	agyag
arundo	nád
bipedus	kétlábú
campanile	harangláb
capella	kápolna
cementum	mész, meszes habarcs
coemeterium	temető
columna	oszlop
cubiculum	szoba, imaszoba, házikápolna
ecclesia (ecclesiola)	templom, (templo-mocská)
later	tégla
lignum	fa
ligneus	fából való
lutum	sár
monopedus	egylábú
oratorium	imaház, templom
palus	karó, cövek, palánk
	léc

porticus
quadriangularis
quadripedus
sacellum
sartus
sartatecta
scandula
sepes
stramen
tabulatum

tectum
unipedus
vimineus

virgulta

oratorium ex lignis et
sepibus
oratorium ex lignis et
virgultis septum
oratorium ligneum septum
oratorium ligneum et luto
plasmatum
oratorium ex palis et
virgultis septum
rusticani operis

előcsarnok, pitvar
négyyszögletes
négy lábú
kápolna
ép, sértetlen
az egész épület
fazsindely, zsindely
sövény
szalma, zsúpp
deszkás, táblás meny-
nyezet
födél, tető
egylábú
vesszőből-, kötővesz-
szőből való
bokor, sűrű vessző,
cserje
sövény-, fatalpas
sövénytemplom
fatalpas sövény-
templom
fatemplom
sárral tapasztott
fatemplom
harasztkerítéses
templom
paraszti munkával,
falusi ácsmunkával
készült.

Hossz- és súlymértékek:

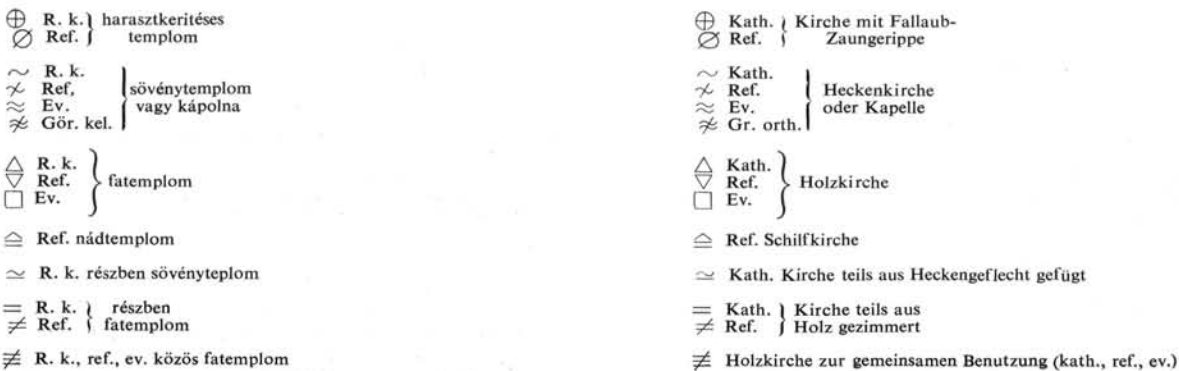
orgia öl (bécsi öl: 1,89648 m.), pes láb (30,48 cm.)
spithama hüvelyk (2,63 cm.), libra font (45,36 dg.).¹⁵

Munkám megírásával nem volt, nem is lehetett, szándékom a teljesség látszatát kelteni. A felhasznált forrásanyag jelentős, de teljesnek nem mondható, mert hiányzik belőle a „Historia Domus”-ok, és a protestáns levéltárak anyaga. Ezek feltárása, és közlése még értékes anyaggal gyarapíthatja az egyetemes magyar kulturkincset.¹⁶

Források:

Országos Levéltár: 1. Helytartótanács: Conscriptio Cassae Parochorum Dioecesis Vespriensis. Nr. 1—30. Továbbiakban: OL CPDV. Nr. 1. — 2. Helytartótanács: C/40. (Act. Relig.) Ladula A—Z. Továbbiakban: OL. C/40. L. A. Veszprémi püspöki levéltár: 1. Visitationes Canonicae 1698—1779. Továbbiakban: Vpl. A8/1.—14. — 2. Acta Religio-naria: XIII—XVIII. Továbbiakban: Vpl. XIII—XVIII. — 3. Conscriptio Parochiarum Districtus Pápentis Anno 1756 Fasc. I. Nr. 3. Továbbiakban: Vpl. Pápentis I. Nr. 3. „A székesfehérvári egyházmegye névtára az Úr 1967. esztendejében.” (H. sz. n.) Továbbiakban: Sz. Névtár. Domanovszky György, Magyarország egyházi faépítésze. Bereg megye. (Bp., 1936.) Továbbiakban: Domanovszky. Entz G.—Gerő L., A Balaton környék műemlékei. (Bp., 1958.) Továbbiakban: Entz—Gerő. Genthon István, Magyarország művészeti emlékei. I. Dunántúl. (Bp., 1959.) Továbbiakban: Genthon. Hóman—Szekfü, Magyar Történet. IV. Továbbiakban: Szekfü. Hornig Károly, Bíró Márton Naplója. (Veszprém, 1903.) Továbbiakban: Napló. Hoss József, A kaposvári plébánia története. (Veszprém, 1948.) Továbbiakban: Hoss.

Kemény Lajos—Gyimesy Károly, Evangélikus templomok. I—II. (H. n., 1944.) Továbbiakban: Kemény—Gyimesy. Kováts J. István, Magyar református templomok. I—II. (Bp., 1942.) Továbbiakban: Kováts. Pehm József, Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. (Zalaegerszeg, 1934.) Továbbiakban: Pehm. Pfeiffer János, A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai. (1554—1760.) — (Veszprém, 1947.) Továbbiakban: Pfeiffer. Petrák Mihály, Acsády Ádám veszprémi püspöksége 1725—1744. (Veszprém, 1949.) Továbbiakban: Petrák. Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Vespriensis ad Annum Domini 1909, 1938, 1963. (Veszprém, 1909, 1938, 1963.) Továbbiakban: V. Névtár. Tóth János, Magyar falu építőművészete. (Szombathely, 1945.) Továbbiakban: Tóth. Tóth János, Göcseji népi építészet. (Budapest, 1965.) Továbbiakban: Göcsej. A veszprémi egyházmegye plébániáinak rövid története. (Kézirat. H. sz. n. Püspöki Könyvtár, Veszprém.) Továbbiakban: V. plébániák.

I. Fehérvári főesperesség

- △ 1. Balinka
- ⊕ 2. Csákberény
- ⊕ 3. Csákvár
- ⊖ 4. Etyek
- ⊕ 5. Fehérvárcsurgó
- ✂ 6. Iszkaszentgyörgy
- ≡ 7. Lovasberény
- ⊖ 8. Moha
- △ 9. Vértesboglár
- ⊕ 10. Zámoly.

II. Budai főesperesség

- △ 11. Makkos Mária
- ~ 12. Piliscsaba
- △ 13. Pilisszentlászló
- △ 14. Pilisvörösvár
- ✂ 15. Szigetmonostor
- ≡ 16. Szigetújfalu

III. Veszprémi főesperesség

- 17. Ajka
- = 18. Ajkarendek
- △ 19. Aka
- ▽ 20. Ádánd
- ≈ 21. Bakonycsernye
- ▽ 22. Bakonyszentkirály
- △ ✂ 23. Balatonszabadi (Siómaros)
- ✂ 24. Berhida (Kiskovácsi)
- △ 25. Csatka
- ≈ 26. Dörgicse (Alsó-, Felső)
- ✂ 27. Felsőörs
- = 28. Herend
- △ 29. Hidegkút
- △ 30. Igar (Vámpusztá)
- △ 31. Jásd
- ~ △ 32. Kapolcs
- ✂ 33. Köveskál
- ▽ 34. Litér
- ✂ △ 35. Mezőkomárom
- ~ 36. Monostorapáti
- △ 37. Nagyberény
- ≈ ✂ 38. Nagyvázsony
- ▽ 39. Ságvár
- △ 40. Siófok (Fok)
- ✂ 41. Siójut (Jut)
- ▽ 42. Som
- ✂ 43. Soponya

- ⊕ Catholique } église à palissades
- ⊖ Calviniste }
- ~ Catholique } église ou chapelle à poutres
- ✂ Calviniste }
- ≈ Luthérienne }
- ≡ Orthodoxe }
- △ Catholique } église en bois
- ▽ Calviniste }
- Luthérienne }
- ≡ Temple calviniste en roseaux
- ≈ Église catholique en partie à poutres
- = Catholique } église en partie en bois
- ≠ Calviniste }
- ≡ Église commune (cath., calv., luth.) en bois

- △ 44. Sur
- ✂ 45. Szabadbattyán (Falubattyán)
- ✂ ▽ 46. Szabadhígvég (Faluhídvég, Városhídvég)
- ≠ 47. Szentantalfa
- △ 48. Szentgál
- ▽ 49. Taliándörögd
- △ 50. Városlőd
- ▽ 51. Vigántpetend (Petend)
- = 52. Vörösberény

IV. Zalai főesperesség

- △ 53. Balatonhídvépuszta
- △ 54. Balatonmagyaród
- ▽ 55. Becsvölgye (Barabásszeg)
- △ 56. Dabronc
- △ 57. Galambok
- △ 58. Garabonc
- ~ 59. Gógánfa
- △ 60. Kiskomárom
- △ 61. Komáromváros
- ▽ 62. Kustánszeg
- △ 63. Miháld
- △ 64. Mihályfa
- △ 65. Miklósfa (Szent Miklós)
- △ 66. Milejszeg (Millej)
- △ = 67. Nagykanizsa (-, Kiskanizsa)
- △ 68. Nemesbük
- ▽ 69. Nemesnép
- = 70. Ördöghegye
- △ 71. Petőhegye
- = 72. Pusztaderics
- = 73. Rádó
- ≈ 74. Rigács
- △ 75. Sármellék
- △ 76. Söjtör
- △ 77. Szentgyörgyvár
- ~ 78. Szentimrefalva (Sárosd)
- = 79. Szompácpusztá
- △ 80. Vaspör
- △ 81. Zalacséb
- △ 82. Zalaegerszeg
- = 83. Zalakaros
- △ 84. Zalamerenye
- ~ 85. Zalaszegvár
- = 86. Zalaszentbalázs

V. Somogyi főesperesség

- △ 87. Attala
- ▽ 88. Bálványos
- △ 89. Bonnya

- ⊕ Римско-католическая } церковь со стенами, сплетенными
- ⊖ Реформатская } из ветвей
- ~ Римско-католическая } церковь с плетеными
- ✂ Реформатская } стенами или часовня
- ≈ Евангелическая }
- ≡ Православная }
- △ Римско-католическая } деревянная церковь
- ▽ Реформатская }
- Евангелическая }
- ≡ Реформатская камышовая церковь
- ≈ Римско-католическая церковь с частично плетеными стенами
- ≠ Римско-католическая } церковь частично
- = Реформатская } деревянная
- ≡ Общая (католическая, реформатская, евангелическая) церковь

- △ 90. Buzsák
- △ 91. Ceglédszentmiklós (Czegléd)
- △ 92. Csombárd
- △ 93. Fonó
- △ 94. Gamás
- △ 95. Gálosfa
- ▽ 96. Hetes
- = 97. Igal
- ~ 98. Kapoly
- △ 99. Kaposhomok
- ~ 100. Kaposvár
- △ 101. Karád
- ▽ 102. Kazsok
- 103. Kötce
- △ 104. Kőröshegy
- △ 105. Látrány
- ▽ 106. Magyaratád
- ▽ 107. Magyarregres
- ~ 108. Mezőcsokonya (Csoknya)
- ▽ 109. Mocsolád
- △ 110. Mosdós
- ▽ 111. Nagycsepely
- ~ 112. Nágocs
- ▽ 113. Orci
- △ 114. Ordacsehi (Csehi)
- ~ 115. Osztopán
- △ 116. Öreglak
- △ 117. Ráksi
- ▽ 118. Somogyaszaló
- △ 119. Somogyegres
- ~ 120. Somogyjád
- △ 121. Somogytúr
- △ 122. Somogyvámos
- ~ 123. Somogyvár
- △ 124. Szabadi
- ▽ 125. Szólád
- ≈ 126. Tab
- △ 127. Új-Falu puszta (Ma ismeretlen)
- △ 128. Várda
- △ 129. Zimány
- ▽ 130. Zselickisfalud
- △ 131. Zselicszentpál

VI. Segedi főesperesség

- △ ~ 132. Babócsa
- △ 133. Balatonkeresztúr
- △ 134. Barcs
- △ 135. Berzence
- ▽ 136. Bolhás
- △ 137. Bolhó
- ▽ 138. Böhönye
- △ 139. Csokonyavisonta (Csokonya, Visonta)
- △ 140. Csököly
- ▽ 141. Csurgó (Alsók)
- ▽ 142. Darány
- = 143. Felsősegesd
- 144. Gyékényes
- ▽ 145. Gyöngyösmellék
- △ 146. Háromfa
- ▽ 147. Hedrehely
- △ 148. Heresznye

- ~ 149. Hobol
- ▽ 150. Homokszentgyörgy
- = 151. Iharos
- △ 152. Iharosberény
- △ 153. Inke
- ▽ 154. Istvándi
- ▽ 155. Kadarkút
- ~ 156. Kaposfő (Magyar- és Németszomajom)
- ▽ 157. Kastélyosdombó
- ▽ 158. Kálmánca
- ▽ 159. Kámány (Lad környékén, helye ismeretlen)
- ▽ 160. Kisbajom
- △ 161. Kollátszeg (Kolaczeg)
- ▽ 162. Lábod
- △ 163. Liszó
- = 164. Marcali (Nagygomba)
- ▽ 165. Merenye
- △ 166. Nagyatád
- ~ 167. Nagybajom
- ▽ 168. Nagykorpad
- ▽ 169. Nemesdéd
- ▽ 170. Nemeskisfalud
- △ 171. Nemesvid
- ▽ 172. Ötvöskőnyi
- ▽ 173. Patapoklosi (Pata)
- 174. Pátró (Nemespátró)
- ~ 175. Rinyaszentkirály
- ▽ 176. Rinyaújnép
- △ 177. Somogybükkösd
- △ 178. Somogysámsón
- △ 179. Somogyszentpál (Tótszentpál)
- ▽ 180. Somogyszob
- ▽ 181. Somogyudvarhely
- ▽ 182. Somogyviszló
- 183. Surd
- ▽ 184. Szabás
- = 185. Szulok
- △ 186. Tarany
- ▽ 187. Tótszentgyörgy
- ▽ 188. Vásárosbéc
- △ 189. Vízvár
- △ 190. Zákány

VII. Pápai főesperesség

- △ 191. Bakonyság
- ≈ 192. Bakonyszombathely
- △ 193. Bakonyszűcs
- △ 194. Béb
- △ 195. Borsosgyőr
- △ 196. Ganna (Nagyanna)
- △ 197. Kisberzseny
- 198. Marcalgergelyi
- ~ 199. Nagyacsád
- ▽ 200. Nemesszalók
- △ 201. Noszlop
- ▽ 202. Nyárád
- ≈ 203. Somlószőlős (Nagyszőlős)
- △ 204. Somlóvecse
- △ 205. Tüskevár
- △ 206. Ugod
- △ 207. Vanyola (Pápanyógr)

I. FEHÉRVÁRI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Albensis)

1. Balinka. Fejér m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A XVIII. század derekán települt község kezdetben fakápolnát épített. Kőtemploma Szent Vendel tiszteletére 1776–78-ban épült. (Sz. Névtár 33.)

2. Csákberény. Fejér m.

⊕ a) R. k. harasztkerítéses templom. (Oratórium.)

A XVIII. század első felében a katolikusoknak csak sárral tapasztott harasztkerítéses oratóriumuk volt ezt parasztházból alakították át. Mivel ez az imaház összedőléssel fenyegetett, Acsády Ádám püspök engedélyt adott kőtemplom építésére. (Vpl. XVIII/7.) Erre azonban nem lett szükség, mert 1746 november 9-én megkapták a reformátusoktól elvett kőtemplomot, melyet azok királyi engedély, sőt Acsády püspök kifejezett tilalma ellenére építettek 1743-ban. (Vpl. A8/3. 143., Pehm: 243., Sz. Névtár 44.) A mostani templom 1775-ben épült. (Genthon 57.)

Ø b) Ref. harasztkerítéses templom. (Oratórium.)

A reformátusok az elvett kőtemplom helyett 1747-ben királyi engedéllyel sárral tapasztott harasztkerítéses oratóriumot építhettek. (Vpl. A8/3. 149.) Ezt azonban Bíró Márton püspök idejében (1749) lerombolták. (Pehm: 463.) Kőtemplomuk 1788-ban épült. (Genthon 57.)

3. Csákvár. Fejér m.

⊕ R. k. harasztkerítéses templom. (Oratórium.) A sárral tapasztott és náddal fedett harasztkerítéses oratóriumot a katolikusok 1717-ben egy fazekas házából alakították át. Volt benne 2 oltár és annyi szűk, durván faragott pad, amennyi éppen elfért. A főoltár bal oldalán lévő pad 2 hüvelykkel a többi pad fölé pulpitusként kiemelkedett; onnan prédikált a pap.

Az oratóriumtól 15 lépésre volt a fazsindellyel fedett négyszögletes (quadriangulare) faharangláb, tetején bádoglemezből készült kereszt. Volt benne 2 harang; az egyik 230, a másik 70 font súlyú. (Vpl. A8/3. 128–130.) A középkori kőtemplomot, részben átalakítva, a reformátusok használták 1748-ig. Ekkor a katolikusok visszakapták, és újrászenteszték. (uo. 143., Sz. Névtár 44.)

4. Etyek. Fejér m.

Ø Ref. harasztkerítéses templom. (Oratórium.) A reformátusoktól a katolikus földesúr 1723-ban visszavette az addig általuk használt és némileg restaurált r. k. templomot. Ennek pótlására harasztkerítéses oratóriumot építettek, amely 1747-ben még megvolt.

A harangláb egyetlen faoszlop volt, amelyen kicsi harangocska függött. (Vpl. A8/3. 205., 213., vö. Petrák 55, Sz. Névtár 75.)

5. Fehérvárcsurgó. (Csurgó) Fejér m.

⊕ R. k. harasztkerítéses templom. (Oratórium.) A náddal fedett, tetején fakeresztel díszített, harasztkerítéses kicsi oratórium 1747-ben már közel állt az összeomláshoz. Egy kicsi oltára és nagyon egyszerű szószéke volt, de padokról nincs szó. Mennyezete durva, gyalultatlan deszkából és ugyancsak gyalultatlan gerendákból készült.

Az oratóriumot a földesúr parancsára a reformátusok a XVIII. század elején építették, mivel ők használták az Árpád-kori kőtemplomot (Vpl. A8/3. 111.). Ezt azonban 1748. no-

vember 20-án véglegesen vissza kellett adniuk a katolikusoknak.) uo. 116., vö. Pehm, 462., Sz. Névtár 34.)

A harangláb faoszlop volt, melyen 22 font súlyú, nagyon régi harangocska függött. (Vpl. A8/3. 111.)

6. Iszkaszentgyörgy. (Iszka Szent György) Fejér m.

Ø Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak a XVII. század második felében volt már sárral tapasztott sövénytemplomuk nád tetővel. 1707-ben javították (Vpl. XVIII. [10/7.]). 1747 előtt néhány évvel kőből kezdték megújítani. Egy falat már meg is építettek, amikor a földesúr, Amadé László a további munkát beszüntette. A többi részét faoszlopokra szegezett deszkákkal javították ki. (Vpl. A8/3. 107.) Kőtemplom 1789-ben épült. (Genthon 142.)

7. Lovasberény. (Lovas Berény) Fejér m.

⊕ Ref. nádtemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1637–1748-ig használták a középkori templomot, közben 1704-ben földesuruk, Heister Siegbert generális visszavette tőlük, mivel a kurucok oldalán Fehérvárnál ellene vonultak.

1704–1707-ig a prédikátor udvarán nádból épített oratóriumba jártak.

Lovasberényben katolikusok abban az időben nem voltak, azért Heister 1707-ben visszaadta a reformátusoknak a régi templomot; de kikötötte, hogy a saját részére, kastélyához közel, katolikus kápolnát kötelesek építeni. A feltételt elfogadták, de csak közmunkával kellett szolgálniuk. (Vpl. A8/3. 70–71.; Sz. Névtár 41.)

A jelenlegi ref. templom 1786-ban épült. (Genthon 187.)

8. Moha. Fejér m.

Ø Ref. harasztkerítéses templom. (Oratórium.)

A református oratórium a „Pesti Commissio” vizsgálata előtt sárral tapasztott harasztkerítésből készült, csak az előteret (porticus) építették kőből 1742-ben.

A harangláb négy faoszlopból állt, melyen kicsi harangocska függött. (Vpl. A8/3. 108–109.)

9. Vértesszőlő. Fejér m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A XVIII. század negyvenes éveiben települt lakosok eleinte gerendákból ácsolt kápolnát használtak. 1762-ben a plébániaházban rendeztek be oratóriumot. Kőtemplomot az Eszterházyak építettek 1810-ben. (Sz. Névtár 45.)

10. Zámoly. Fejér m.

⊕ R. k. harasztkerítéses kápolna. (Capella.)

1745-ben Szent Lőrinc vértanú tiszteletére épült a harasztkerítéses kápolna. Mennyezete gyalultatlan gerendára rakott gyalultatlan deszkából készült, és náddal volt fedve. Oltárát a majki kamalduli atyák adományozták. Nem volt benne se kórus, se szószék, mindössze néhány durva pad. A harangláb egyetlen faoszlop volt, melyen egy kis harangocska függött. (Vpl. A8/3. 97., Sz. Névtár 45.)

Az első templom 1773–75 között épült. (Sz. Névtár 45.)

II. BUDAI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Budensis)

11. *Makkos Mária*. Budakeszi község. Pest m.

△ R. k. fakápolna. (Capella, ad Quercum.)¹⁷
Budakeszi és Budaörs között az erdő közepén 1737-ben fából és deszkából épült a kápolna, melynek hosszúsága 8 öl, szélessége pedig 3 öl volt. Fából készült tornyában 4 harangocskák függött. A legnagyobb 60 font súlyú.

1748-ban a trinitariusok vették át, és a Zichy-család támogatásával 1762–68 között kőtemplomot építettek az Angyalok Királynéja tiszteletére. (Vpl. A8/4, 286. Sz. Névtár 63.)

12. *Piliscsaba*. (Csaba.) Pest m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesia.)
A „Pesti Commissio” idején, 1735-ben szegényes sövényfalú templomuk volt a katolikusoknak. Az új birtokosok, a klarisszák 1745-ben kőtemplom építésébe kezdtek a Boldogságos Szűz nevének tiszteletére, mely 1781-re elkészült. (OL. CPDV. Nr. 1., Sz. Névtár 67.)

13. *Pilisszentlászló*. (Szentlászló.) Pest m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
1747-ben a helység birtokosai, a pálosok építették fel szálfából a templomot Szent László király tiszteletére, és faszindellyel fedték. Tornya is fából készült; 3 harang volt benne. A templom külsőleg egyszerű házhoz hasonlított, szentély és

sekrestye nélkül. Mennyezete deszkából készült, oltárát kőből falazták. A kőtemplom 1770–72 között épült. (Vpl. A8/4, 437., Sz. Névtár 72.)

14. *Pilisvörösvár*. (Veresvár.) Pest m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
A régi templom 1692-ben fából készült. Az új telepések 1703-ban már kőtemplomot építettek Szent Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére. (OL. CPDV. Nr. 1., Sz. Névtár 69.)

15. *Szigetmonostor*. (Monostor.) Pest m.

~ Ref. sövénytemplom. (Ecclesia.)
1739-ben az első pestisjárvány idején Pest vármegye tilalma ellenére a monostori reformátusok újjáépítették régi fatemplomukat. Az új templom a réginél fél öllel hosszabb és szélesebb, fatalpakra (gerendákra) épített sövénytemplom volt. Meszes habarccsal vakolták, faszindellyel fedték, és palánkkal körülkerítették. (Vpl. A8/4, 440–441.) Kőtemplomot 1796–97-ben építettek. (Genthon 359.)

16. *Szigetújfalu*. (Uyfalú.) Pest m.

≈ Gör. kel. sövénytemplom. (Ecclesia.)
1747-ben a gör. keleti rácoknak volt sövényből épített temploma és pópája. (Vpl. A8/4, 404.)

III. VESZPRÉMI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Vesprimiensis)

17. *Ajka*. Veszprém m.

□ Ev. fatemplom. (Oratórium.)
Az evangélikusoknak már 1747 előtt volt a lelkesi lakban fából készült, sárral tapasztott és szalmával fedett oratóriumuk, melynek hosszúsága 3 és fél öl, szélessége pedig 2 öl 5 láb volt. 1771 november 5-én a Helytartótanáctól engedélyt kaptak, hogy oratóriumukat fából restaurálhassák; hosszúsága 9 öl, szélessége 5 öl és magassága 2 öl 4 ujj (digitus) lehet.

A falu nyugati részén romokban volt a régi r. k. templom szentéllyel és toronnyal. Nyári időszakban az evangélikusok használták még 1770-ben is; a hiányzó mennyezetet zöld ágakkal pótolták. A templom épen maradt falán felírás volt olvasható: „Omnis homo mendax, nisi solus Deus verax. Anno Domini Salvatoris 1698.”¹⁸ (OL. C/40. Ld. K. 18., Vpl. A8/6, 218., Kemény—Gyimesy 173.) Kőtemplomuk 1786–89 között készült. (Genthon 11.)

18. *Ajkarendek*. (Püspök Rende.) Veszprém m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
1758-ban Szent Márton tiszteletére részben fából, részben kőből építettek templomot a falu lakosai. 1779-ben már roskadozott. Egy oltára volt oltárkövel. (Vpl. A8/12, 367.)

A kegyúr, Bajzáth József püspök, 1788-ban kőtemplomot építtetett. (Genthon 12.)

19. *Aka*. Komárom m.

△ a) R. k. fakápolna. (Capella.)
1747. év előtt épült a kicsike fakápolna a Szentháromság tiszteletére. Egylábú (monopedum) faharangláb tartozott hozzá harangocskáival.

A régi templom alapjait 1747-ben még látták. (Vpl. A8/6, 154., vö. uo. 579.)

△ b) R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
Mivel, úgy látszik, a régi kápolna már használhatatlanná vált, a Fiath-uradalom 1762-ben a Szentháromság tiszteletére fatemplomot építtetett. Volt benne 1 (egy) oltár sérült pecsétes oltárkövel. (Vpl. A8/12, 121.)

Kőtemploma 1788 körül épült. (V. Névtár, 1938, 102.)

20. *Ádánd*. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)
A reformátusoknak 1742-ben volt náddal fedett, sárral tapasztott fatemplomuk. A „Pesti Commissio” tilalma ellenére 1741-ben 2 harangot vettek (a nagyobbik 300 font súlyú), ezeket néglábú (quadripedum) haranglábra helyezték, és a katolikusokkal közösen használták. (Kováts II. 386. — Vpl. A8/6, 68–69.)

A fatemplom 1779-ben már közel állt az összeomláshoz, ezért reformátusok annak szomszédságában, királyi engedély nélkül, szalmával kevert agyagból új templomot vertek. (Vpl. XVI—K/1/2.) A kőtemplom 1828-ban épült. (Genthon 16.)

21. *Bakonycsernye*. (Csernye.) Veszprém m.

≈ Ev. sövénytemplom. (Oratórium.)
Az evangélikusoknak 1747-ben sövényből fatalpra épített oratóriumuk volt. Kétlábú (bipedum) haranglábban 1 harangocskák függött. (Vpl. A8/6, 305.)¹⁹

22. *Bakonyszentkirály*. (Szent Király.) Veszprém m.

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)
A reformátusoknak 1747-ben volt fából épített és sárral tapasztott temploma. Kétlábú (bipedum) haranglábban 1 harang

függött. (Vpl. A8/6, 164.) Kőtemplomuk a XVIII. században épült. (Genthon 23.)

23. *Balatonszabadi.* (Fok-Szabadi, Maros, Siómaros) Veszprém m.

△ a) R. k. fatemplom. (Templum.)

1703 előtt kb. három évig volt itt r. k. fatemplom „náddal fedve és hasogatott deszkákkal pallásolva”. Rabutin hadai porrá égették. (Vpl. XIII—P/9—1., XIII—P/5—2.) A régi templom romjai a mezőn (in campis) 1747-ben még láthatók voltak. (Vpl. A8/6, 92—93.) Kőtemplom 1778-ban épült. (Genthon 29.)

~ b) Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusok az 1710—1711. években dühöngő pestisjárvány után fatalpra sövényből építették templomukat, amely 1748-ban már közel állt a pusztuláshoz. (Vpl. XIII—P/9—1., —XIII—P/5—2.) 1759 elején lebontották és „erős tölgy, vastag gyűrű ágasokra, oszlopokra, karókra, gerendákra és belül murvával megtömetett falakra” új oratóriumot építettek, melyet sárral tapasztottak és náddal fedtek. Az oratórium előterét, pitvarát, fatalpakra sövényből építették. A templom méretei pozsonyi ölben: hossza 10 1/2 öl, szélessége 3 1/2 öl, belső magassága a lapos famennyezetig 2 öl, 2 könyök, a külső magassága 2 öl; az előcsarnok hossza 1 öl 5 láb, a szélessége pedig már 2 hüvelyk volt. Nyolc ablak is volt rajta. (Vpl. uo. 5—6.) Kőtemplom. 1793—94-ben épült. (Genthon 29.)

Négylábú (quadripedum) haranglábon 2 harang tartozott hozzá. (Vpl. A8/6, 93.)

~ c) Siómarosi ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A falut a régi helyéről áttelepítették. Itt a reformátusok 1724-ben sövénytemplomot építettek. 1746-ban restaurálták, újolag vakolták és fehérre meszelték. A katolikus templom romjai a régi falu helyén még 1748-ban is megvoltak. (Vpl. XIII—P/9—1.) Volt harangláb is 2 haranggal. (Vpl. uo., A8/6, 96.)

24. *Berhida.* (Kiskovácsi.) Veszprém m.

~ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak 1747-ben sárral tapasztott oratóriumuk és egy lábú (unipedum) haranglábjuk volt 25 font súlyú haranggal. (Vpl. A8/6, 128.) Kőtemplom 1793-ban épült. (Genthon 36.)

25. *Csatka.* Komárom m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1747-ben fából készült, sárral tapasztott, meszelt templomuk volt. Oltárát (1) a templommal együtt Szűz Mária látogatása tiszteletére szentelték. Egy lábú (monopedum) haranglábon 30 font súlyú harang függött. (Vpl. A8/6, 158., vö. uo. A8/12, 120.) 1779-re már annyira megromlott a fatemplom, hogy benne az istentisztelet méltatlanná és veszélyessé vált. Azért a veszprémi püspök előzetes leltározás után a kerületi esperessel bezáratta. A falu közepén található a pálosoknak, még romjaiban is gyönyörű temploma. (Vpl. uo.) Ezt 1790. körül restaurálták. (Genthon 56.)

26. *Dörgicse.* (Alsó, Felső, Középdörgicse.) Veszprém m.

□ a) Alsódörgicsei ev. fatemplom. (Oratórium.)

Az alsódörgicsei ev. oratórium a lelkész házában volt elhelyezve. (OL. CPDV. Nr. 1.) Bíró Márton 1756-ban elfoglalta és leromboltatta. (Napló 331, vö. Pehm 463, Petrák 43.) Kőtemplom 1790-ben épült. (Genthon 71.) — Az alsódörgicsei hegyen 1756-ban még állt a katolikusok boltozatos kőtemploma, mely 200 ember befogadására alkalmas volt. Azonban közel volt már a pusztuláshoz, mivel nagy rés tátongott az oldalán. Oltára kőből készült. (OL. CPDV. Nr. 1.) Jelenben rom, csak a nyugati oromfal áll még.

~ b) Közép- vagy felsődörgicsei ev. sövénytemplom. (Oratórium.)

A felsődörgicsei ev. sövénytemplomot Bíró püspök 1754-ben elfoglaltatta és leromboltatta. (Napló: 331, Pehm: 463, vö. Kemény—Gyimesy: 89, Petrák: 43.)²⁰

27. *Felsőörs.* Veszprém m.

~ Ref. ideiglenes sövényfelszer-imaház.

Padányi Bíró Márton prépost 1736-ban bírói ítélettel visszavette a préposti kúriát a reformátusoktól, és a benne levő oratóriumukat megszüntette. Az istentiszteleti hely nélkül maradt reformátusok 1742-ig, az új oratórium megépítéséig, Varga István szabad fundusán sövényből felszert csináltak és ott végezték az istentiszteletet. (Vpl. XIII—F/7—5., Bedy: 39.) Faharanglábon 2 harang függött. Az egyik 100, a másik 40 font súlyú volt. (OL. CPDV. Nr. 1.)

Jelenlegi kőtemplomuk 1887-ben épült. (Genthon 98.)

28. *Herend.* Veszprém m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1779-ben részben fából, részben kőből épített templom állt Herend községben Szent Eusztách és társai tiszteletére. Volt benne egy oltár sértetlen oltárkövel. (Vpl. A8/12, 308—309.) Restaurálva 1896. (V. Névtár 1909, 4.)

29. *Hidegkút.* (Hideg Kút) Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

A Szent Sebestyén és Szent Vendel tiszteletére szentelt plébániatemplomot 1764 körül a község lakosai építették fából és szalmával fedték. Volt benne egy oltár sértetlen oltárkövel. Kőtemplomuk 1779-ben épült a földesúr költségén. (Vpl. A8/12, 323., V. Névtár 1909, 3.)

30. *Igar.* (Vámpuszt) Fejér m.

△ R. k. fakápolna. (Sacellum.)

Viczai Mihály pusztai majorjában, a ház kertjében, 1749-ben volt egy fából épített kápolna, Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére, oltárral. A simontornyai ferencesek gondozták, és végezték az istentiszteletet. (Vpl. A8/6, 532.)

31. *Jásd.* Veszprém m.

△ R. k. Fatemplom. (Ecclesia.)

Az 1779-es Canonica Visitation idején fatemploma volt a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére egy oltárral. Építésének ideje ismeretlen. (Vpl. A8/12, 124.) Kőtemplom 1792-ben épült. (Genthon 145.)

32. *Kapócs.* Veszprém m.

~ a) R. k. sövénytemplom. (Oratórium.)

1745-ben a község katolikus lakosai sövényből oratóriumot építettek; ezt az iskolamester lakásához függesztették. Védőszentje nem volt, kórus, orgona, szószék hiányzott, de volt benne sértetlen oltárkő, és néhány durva pad. Egy lábú (monopedum) haranglábon 1 harang függött. (Vpl. A8/2, II. 337., uo. A8/6, 245.)

△ b) R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1751-ben kicsike (exigua) fatemplomot épített a község katolikus lakossága a Szentháromság tiszteletére. Volt benne oltár sértetlen oltárkövel. (Vpl. A8/14, 565.) Kőtemplom 1783-ban épült. (Genthon 147.)

33. *Köveskál.* (Veszprém m.)

~ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

1735-ben a reformátusoknak sövényből font oratóriumuk volt. Berendezése: úrasztala 1 terítővel, fából készített szószék szőnyeggel fedve, kellő számú pad, deszkamennyezet. Az oratórium hossza 7 öl, a szélessége pedig 2 öl 4 láb volt. A lelkészlak kertjében állt a faharangláb 25 font súlyú haranggal. (OL. CPDV. Nr. 1.) Kőtemplom 1769-ben épült. (Genthon 180.)

34. *Litér.* Veszprém m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

„Az Olaszfaluból elűzött reformátusok maguk építettek fatemplomot 1737-ben.” (Kováts I. 117.) A középkori romos rk. templomot 1784-ben építették át maguknak. (Entz—Gerő: 68.)

35. *Mezőkomárom*. Fejér m.

△ a) R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A katolikusoknak a XVIII. század elején náddal fedett fatemplomuk volt. 1735-ben már közel állt a pusztuláshoz. (OL. CPDV. Nr. 1.) A kőtemplom 1745-ben épült. (Genthon 196.)

✧ b) Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak 1725 előtt, amikor Kenessey Péter és Roboszló Mihály felépítették részükre a téglatemplomot, még csak sövénytemplomuk volt. (Vpl. XIII—P/9—1.)

36. *Monostorapáti*. (Monostor Apáti.) Veszprém m.

~ R. k. sövénytemplom. (Oratórium.)

A nép által sövényből épített oratórium falazata 1745-ben már nagyon rozzant állapotban volt. Nem volt se védőszentje, se tornya, se rendes haranglábja. Az 50 fontos harang az imaház ablaka előtt földbe süllyesztett 2 fán függött. (Vpl. A8/2, II. 269—270.) — Bíró Márton püspök 1752-ben kőtemplomot építtetett Nep. Szent János tiszteletére. (Napló: 322. Pehm: 461.)²¹

37. *Nagyberény*. (Nagy Berény.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Az 1747. évi „Canonica Visitatio” idején Szent Imre tiszteletére fából készült, náddal fedett és megfelelően bekerített temploma volt a községnek, melyet kívül-belül kőműves munkával (opere murario) vakoltak. A belső berendezést (kórus, szószék, padok és oltár) asztalos készítette. Háromlábú (tripedium), kereszttel díszített faharanglábban 2 harang függött.

A falutól keletre, elég közel, romokban hevert a régi katolikus templom. (Vpl. A8/6, 46—47., 547.)

A kőtemplom 1759—62 között épült. (Genthon 210.)

38. *Nagyvázsony*. Veszprém m.

≈ a) Ev. sövénytemplom. (Oratórium.)

A XVII. század végén az evangélikusok közvetlenül a vár mellett teljesen sövényből, deszka mennyezettel, náddal fedett oratóriumot építettek; bakonyi székek álltak benne, kórusa nem volt, kerítése hasított karókból készült.

A kerítés mellett állt a faharangláb harangokkal. (Németh: Adatok Nagyvázsony történetéből.) Veszprém 1901. (132.) A kőtemplom 1795 után épült.²²

✧ b) Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A XVII. század végétől a reformátusok is hasonlóképpen kórus és torony nélküli „sövényházban” végezték az istentiszteletet. (Németh: i. m.) Kőtemplomuk 1861-ben épült. (Genthon 220.)

39. *Ságvár*. (Sáághvár.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)

Épült a XVII. század végén, vagy a XVIII. század elején, fából sárral tapasztva. A „Pesti Commissio” tilalma ellenére 1747 körül kibővítették.

Négylábú (quadripedum) haranglábban 2 harang függött, ezeket a katolikusok is használták. (Vpl. A8/6, 66.)

A kőtemplom 1816-ban épült. (Genthon 284.)

40. *Siófok*. (Fok.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Siófok fatemploma 1735-ben már közel volt a pusztuláshoz. A tetőzete nádból készült. (OL. CPDV. Nr. 1.) 1739-ben kőtemplom épült. (Genthon 293.)

41. *Siójut*. (Juth.) Somogy m.

✧ Ref. sövénytemplom. (Ecclesia.)

A reformátusoknak 1747-ben sövényből font, sárral tapasztott és náddal fedett templomuk volt. Négylábú (quadripedum) haranglábban 1 harangocská függött. (Vpl. A8/6, 94.) Kőtemplomuk 1830-ban épült. (Genthon 293.)

42. *Som. Somogy* m.

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)

A reformátusoknak 1747-ben volt fából készült, sárral tapasztott templomuk. Ezt nyilván már a XVII. század végén, vagy XVIII. század első felében építették, mivel a „Pesti Commissio” után, annak tilalma ellenére, kijavították. Négylábú (quadripedum) faharangláb is volt a faluban 2 haranggal; ezeket a katolikusok is használták.

A rk. templom az erdőben, a falutól délre, romokban hevert. (Vpl. A8/6, 64.) A ref. kőtemplom 1823—26. között épült. (Genthon 294.)

43. *Soponya*. Fejér m.

✧ Ref. sövénytemplom. (Ecclesia.)

A XVIII. század elején készült, sárral tapasztott sövénytemplom 1747-ben még állt. Hasonlóképpen a négylábú (quadripedum) harangláb is 2 haranggal. (Vpl. A8/6, 519.)²³

44. *Sur*. Komárom m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A suri plébániatemplom 1747-ben épült fából a Boldogságos Szűz Szepőlételen Fogantatása tiszteletére. Meszes habarccsal izlésesen vakolták, és zsúppal szépen fedték. Volt benne oltár és kórus; de hiányzott a szószék és a padok. A négyszögletes torony fából készült. (Vpl. A8/6, 136. vö. 578.) Az 1779. évi „Canonica Visitatio” idején az egész templom erősen megrokkant állapotban volt. (Vpl. A8/12, 116—117.) Kőtemplom a XVIII. század végén épült. (Genthon 330.)

45. *Szabadbattyán*. (Szabad-Bottyán, Falu-Bottyán.) Fejér m.

a) *Falubattyán*

✧ Ref. sövénytemplom. (Ecclesia.)

A reformátusoknak 1747-ben sövényből font, agyaggal tapasztott templomuk és négylábú (quadripedum) faharanglábban 2 harangjuk volt; 400 és 5 font súlyú. (Vpl. A8/6, 512.) Kőtemplom 1785-ben épült. (Kováts II. 457.)

b) *Szabadbattyán*.

✧ Ref. sövénytemplom. (Ecclesia.)

A reformátusok a „Pesti Commissio” (1735) után építették sárral tapasztott sövénytemplomukat. 1747-ben még használták. (Vpl. A8/6, 505.)

46. *Szabadhidvég*. (Falu-Hidvégh, Város-Hidvégh.) Fejér m.

a) *Faluhidvég*

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)

Faluhidvégen 1747-ben volt a reformátusoknak fából épített és sárral tapasztott temploma. 1748-ban a „Pesti Commissio” tilalma ellenére négylábú (quadripedum) faharanglábát építették, és kb. 300 font súlyú harangot vettek. Vpl. (A8/6, 33.)

b) *Városhidvég*.

✧ Ref. sövénytemplom. (Ecclesia.)

A városhidvégi reformátusok 1735 után építették sárral tapasztott sövénytemplomukat. Zsindellyel fedett fatornyuk is volt, melyet 1737 körül a „Pesti Commissio” akarata ellenére építettek és köröskörül bedeszkázták. (Uo.) 1779-ben egyik Hidvégen sincs református templom. (Vpl. A8/12, 32. vö. OL. CPDV. Nr. 1.)

A kőtemplom 1790-ben épült. (Kováts, II. 461.)

47. *Szentantalfa*. (Szent Antalfa.) Veszprém m.

≠ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)

A szentantalfai reformátusok 1753-ban a fundamentumától kezdve 5 öl hosszú, 3 öl széles és 2 öl magas templomot építettek. A falait három oldalról erős fából és sárral tapasztott sövényből, a negyedik oldalon pedig kőből — a régi katolikus templom romjaiból — készítették, és náddal fedték. 1768-ban

királyi rendeletre a hozzátartozó telekkel együtt visszaadták a katolikusoknak, akik Páduai Szent Antal tiszteletére felszenteltették. Volt benne 1 oltár oltárkövel. (Vpl. XIII—F/1—A) 1—3., uo. A8/14, 552.) A református kőtemplom 1785-ben épült. (Genthon, 340, Kováts, II. 482. szerint ismeretlen időben.)

48. *Szentgál.* (Szent Gál.) Veszprém m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)
Szentgálon 1779-ben, a „Visitatio” jegyzőkönyve szerint, a katolikus lakosok által épített fakápolna helyettesítette a plébániatemplomot. Volt benne 1 oltár hordozható oltárkövel (lapide portatili) és három terítővel felszerelve. 5000 forintos királyi adományból ugyanezen évben megkezdtek az új kőtemplom építését. (Vpl. A8/12, 304—305.)

49. *Taliángörög.* (Dörög.) Veszprém m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)
A reformátusoknak 1747-ben a lelkész lakásához hozzáépített fa imaházuk volt, egylábú (monopedum) haranglábon 1 harang függött, melyet a katolikusok is használtak. Remekművű katolikus templom romjai a falun kívül. (Vpl. A8/6, 242.) A református vallásgyakorlat 1759-ben megszűnt, mivel Dörög nem volt becikkelyezett hely. (Pehm: 466.)

IV. ZALAI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Zaladiensis)

53. *Balatonhídvégpuszt.* (Hid Vég puszt.) Veszprém m.

△ R. k. fakápolna. (Capellula.)
Péter nevű spanyol építtette Szent Mária Magdolna tiszteletére a 10 személyt befogadó fakápolnácskát, amely 1748-ban még fennállott. Volt benne hordozható oltárkö. 3 font súlyú harangocskája fára volt függesztve. (Vpl. A8/8, 302.) 1774-ben szilárd anyagból épült kápolna Nep. Szent János tiszteletére. (Vpl. A8/14, 416.)

54. *Balatonmagyaród.* (Magyaród.) Zala m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)
Szép János helybeli lakos 1729-ben Ker. Szent János tiszteletére építtette a fakápolnát. 1748-ban már eléggé rozszant állapotban volt, de 1778-ban még állott. (Vpl. A8/10, 759., A8/14, 415.)

55. *Becsvölgye.* (Barabásszeg.) Zala m.

▽ Barabásszegi ref. fatemplom.
A XVIII. században az új templom építéséig (1787) fatemplom állott Barabásszegen. Építési ideje ismeretlen. (Kováts, II. 462., Göcsej, 99.)

56. *Dabronc.* Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)
A XVIII. század első felében fából épült oratóriuma volt a helységnek. A szükséges felszereléssel el volt látva. (Vpl. A8/8, 390.) 1754-ben szilárd anyagból építettek templomot Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére. (Vpl. A8/14, 56.)

57. *Galambok.* Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
Galambokon 1757-ben a falu lakosai fatemplomot építettek Jézus mennybemenetele tiszteletére. (Vpl. A8/14, 411., Napló: 332.) Kőtemplom 1801—1802 között épült. (Genthon 103.)

58. *Garabonc.* Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
A XVIII. század első felében készült a szalmával fedett fa-

50. *Városlőd.* (Város Lőd) Veszprém m.

△ R. k. fakápolna. (Sacellum.)
A „Pesti Commissio” 1735-ben megfelelő állapotban levő fakápolnát talált Városlődön, amely még 1779-ben is megvolt, oltárral felszerelve, Szent Anna tiszteletére. (OL. CPDV. Nr. 1., Vpl. A8/12, 349.) A Szent Anna kápolna ma is megvan, kőből újjáépítve. (V. Névtár 1938. 10.)

51. *Vigántpetend.* (Petend.) Veszprém m.

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)
Eszterházy Károly rátóti prépost, kegyúr 1752-ben visszavette, és lebontatta a petendi reformátusok fatemplomát. (Napló: 331, Pehm: 157.)

52. *Vöröserény.* (Szárberény.) Veszprém m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
A XVIII. század első felében a katolikus templom szentélye kőből, a hajója fából készült. A szentély hossza: 3 öl 2 láb, a szélessége 2 öl 2 láb; a hajó hossza: 3 öl, szélessége 2 ölt volt. A templomnak fából épített tornyocskája is volt. (Vpl. XIII—P/9—2.) A barokk templom 1777—1779 között épült. (Genthon 430.)
Az Árpád-kori katolikus templomot 1700-tól kezdve a reformátusok használják. (Petrák: 52.)

templom. Védőszentje nem volt. Berendezése: oltár tölgyfalapokból és kórus; de hiányzott a szószék és a padok. Faharanglábon 80 font súlyú harang függött. (Vpl. A8/10, 800.) Kőtemploma 1755-ben épült. (uo. A8/14, 442.)

59. *Gógánfa.* Veszprém m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesiola.)
A falu felső végén 1746-ban hosszúkás, faoszlopok közbeiktatásával sövényből font, agyaggal tapasztott templomocskát állt, melynek mennyezete durván faragott deszkából, tetőzete pedig nádból készült. Védőszentje Ker. Szent János. Volt benne egy oltár, nagyon szerény szószék, padok helyett pedig néhány, szépen sorba rakott hosszúkás fatönc. A faharangláb a templomtól távol, a falu közepén állt 1 haranggal.
A templom és a szomszédságában levő temető, melyben feszület nélküli kereszt állott, karókerítéssel volt körülvéve. (Vpl. A8/5, 32—33. vö. uo. A8/8, 388—389.)
A község lakossága 1762-ben a földesurak segítségével szilárd anyagból épített templomot. (uo. A8/14, 54.)

60. *Kiskomárom.* Zala m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)
A plébánia hívei 1724-ben a temetőben fakápolnát építettek Szent József tiszteletére. A kápolna 1778-ban még állt. (Vpl. A8/10, 749. uo. A8/14, 405.)

61. *Komárváros.* Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)
A falu lakosai 1740-ben Urunk-színeváltozása tiszteletére szalmával fedett fatemplomot építettek. Az oltárképen kívül mindenféle, misézéshöz szükséges, felszerelés hiányzott. 1778-ban már dűledező állapotban volt. Kiskomárom közelsége miatt itt istentiszteletet nem tartottak. A faharangláb tetején fakereszt volt; harangja 70 font súlyú. (Vpl. A8/10, 757., uo. A8/14, 409.)

62. *Kustánszeg.* Zala m.

▽ Ref. fatemplom.
Az új kőtemplom felépítéséig, 1803-ig a községben fatemplom állott. (Tóth: 57, Göcsej: 99.)

63. *Miháld*. Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Fatemplom a XVIII. század elejéről Szent Mihály arkangyal tiszteletére egy oltárral. A kanizsai ferencesek gondozták. A misézéshez szükséges felszereléssel el volt látva. A templom mellett faharangláb állt 12 font súlyú harangocskával. A falun kívül volt a temető kerítéssel és kereszttel. (Vpl. A8/10, 517, 518.)

Kőtemplomát Inkey Gáspár építtette 1760-ban (Genthon 197.)

64. *Mihályfa*. Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1735-ben fatemploma volt a községnek, tűrhető állapotban. A kegyurak Forintos Zsigmond és Parragi Péter voltak. (OL. CPDV. Nr. 1.) Kőtemplom 1740 körül épült. (Genthon 197.)

65. *Miklósfa*. (Szent Miklós.) Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesiola.)

1748-ban fából épített templomocskája volt a községnek fatoronnyal és kb. 50 font súlyú haranggal. (Vpl. A8/10, 517.) Nagyboldogasszony tiszteletére épült az új templom 1763-ban szilárd anyagból. (uo. A8/14, 223.)

66. *Milejszeg*. (Millej, Rózsásszeg.) Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Milejben a katolikus fatemplomot a reformátusok a XVI. században elfoglalták, de királyi parancsra vissza kellett adniuk 1749-ben. (Göcsej: 99., Pehm: 244.) Barokk templomát Szily János szombathelyi püspök építtette 1792-ben. (Genthon 198.)

67. *Nagykanizsa*. (Canisa, Kanisa.) Zala m.

△ a) *Alsóvárosi* r. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Kanizsa 1690-ben szabadult fel a török iga alól. (Szekfü: 638.) A fából épített négyzet alakú török mecset épségben megmaradt. Ezt a katolikusok birtokba vették, és Nagyboldogasszony tiszteletére felszentelték. Építettek hozzá fából sekrestyét, a főkapu elé pedig kétaablakos tornácot, amelyből be lehetett látni a templomba. A tornác fölé tornyocskát húztak és abba kb. 50 font súlyú harangot helyeztek. A belső felszerelést asztalos készítette. Volt benne 1 oszloppal díszített kétrészes oltár, alul a Boldogságos Szűz mennybemenetelének, felül Szent Mihály arkangyalnak a képével; kényelmes padok és kórus. (Pfeiffer: 42–45.) Volkra Ottó, Ker. János veszprémi püspök 1716-ban felvett jegyzőkönyve szerint Kanizsa várának feldúlása alkalmával a templom annyira elpusztult, hogy még nyoma sem maradt. (Pfeiffer: 113.)

= b) A kiskanizsai r. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Kiskanizsán 1748-ban nagyon régi kívül-belül vakolt és fehérre meszelt fatemplom volt torony nélkül. Szentélye kőből készült. Védőszentje Szent Boldogasszony. Berendezése fából készült: 1 oltár, kórus, szószék és padok. A faharanglábban 120 font súlyú harang függött, a tetején pedig vaskereszt volt. A temető a templom mellett volt, és benne feszülettel díszített kereszt állt. (Vpl. A8/10, 516. vö. OL. CPDV. Nr. 1.)

A kőtemplom 1824-ben épült. (Genthon 215.)

68. *Nemesbük*. Veszprém m.

△ R. k. fakápolna. (Capella, oratórium.)

A falu közepén 1748-ban kb. 60 személy befogadására alkalmas fakápolna állt Szent Katalin vértanú tiszteletére. Tetőzete és külseje jó állapotban volt. Papírképekből volt összeállítva az oltár. Hordozható oltárkövel és szükséges terítővel is rendelkezett. A kápolnából hiányzott a kórus, az orgona, a szószék, a padok és a gyóntatószék. Sekrestyéje sem volt, azt pótolta egy vesszőkosár (cista) a ruhák tárolására. A kápolna mellett állt a faharangláb tetőzetén kereszttel és 30 font súlyú haranggal. (Vpl. A8/8, 138.) 1777-ben kőből új templomot építettek Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére. (uo. A8/14, 161.)

69. *Nemesnép*. Zala m.

▽ Ref. fatemplom.

Nemesnépen református fatemplom volt a faharangláb elődje, melyet a leégett templom helyett 1793-ban építettek. A haranglábát 1954-ben állították helyre. (Göcsej: 100, Genthon, 224.)

70. *Ördöghenye*. (Henyé.) Zala m.

= R. k. fakápolna. (Capella.)

1748-ban fatornyú kápolnája volt a helységnek. A kápolna szentélye a régi kőtemplom maradványa volt, hajója pedig fából készült. A toronyban 50 font súlyú harang, a tetején pedig vaskereszt volt. 1763 körül az egész kápolnát fazsindellyel fedték. A temető a kápolna körül volt, kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/10, 922., OL. CPDV. Nr. 1.)

71. *Petőhenye*. Zala m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A szőlőhegyen 1708 körül fakápolna épült Szent István király tiszteletére. 1778-ban még megvolt, de minden felszerelése hiányzott. (Vpl. A8/14, 289.)

72. *Pusztaderics*. (Ederics, Edelics.) Zala m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1735-ben, a „Pesti Commissio” működése idején részben kőből, részben fából épített temploma volt a községnek. (OL. CPDV. Nr. 1.)

73. *Rádó*. (Nemesrádó.) Zala m.

= R. k. fakápolna. (Capella.)

A Szentháromság tiszteletére 1748 körül részben fából, részben kőből épült a fatornyú kápolna. A toronyban 60 font súlyú harang, a tetején pedig vaskereszt volt. A temetőt, a falun kívül, jól körülkerítették, és keresztet is állítottak fel benne. (Vpl. A8/10, 1076., Pehm: 462.) Kőtemplom 1780 körül épült. (Genthon 279.)

74. *Rigács*. Veszprém m.

≈ R. k. sövénytemplom. (Ecclesiola.)

Cseh Antal költségén 1738-ban, szalmatető templomocskát építettek a Szeplőtelen Fogantatás tiszteletére, melynek szentélye téglából, a többi része pedig sövényből készült. A szentély közepén állt a kőlabazatú oltár, amelyen kimagaslott a Boldogságos Szűz eléggé értékes kisméretű faszobra. Volt még rajta 6 db fagyertyatartó és kicsike feszület. Hiányzott a szószék, és a sekrestye. Ülőhelynek sorba rakott tuskókat (truncellos) használtak. Közvetlenül a templom mellett volt a temető, benne kereszt, melyen rajta volt a Boldogságos Szűz képe is.

A falu közepén állt a faharangláb, melynek 30 font súlyú harangját Acsády Ádám püspök áldotta meg. (Vpl. A8/5, 56.)

A templom 1778-ban már annyira megrokkant, hogy Bajzáth József püspök megtiltotta benne az istentisztelet tartását. (uo. A8/14, 32.) Kőtemplom 10 m 1780 körül épült. (Genthon 282.)

75. *Sármellék*. Veszprém m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesiola.)

1745-ben a falu lakosai saját szorgalmukkal részben fából, részben téglából takaros templomocskát építettek Szent Sebestyén tiszteletére. Szükséges felszereléssel ellátták. (Vpl. A8/8, 391.) 1778-ban már az egész templom szilárd anyagú volt. (uo. A8/14, 426.)

76. *Söjtör*. Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Söjtörön 1748-ban teljesen fából készült templom állott Szent Jakab apostol tiszteletére, fatoronnyal, vaskereszttel és 2 haranggal. (Vpl. A8/10, 435., vö. OL. CPDV, Nr. 1.) A falu

közepén levő temetőben, mely be volt kerítve, corpus nélküli kereszt állott. (uo.) Kőtemplom 1756–57-ben épült. (Pehm: 461., Genthon, 329.)

77. Szentgyörgyvár. (Szent György Vár.) Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

Szentgyörgyváron 1748-ban még nem tudták befejezni a régi, romos, Szent György vértanú templomának újjáépítését. De volt már akkor a faluban fából készült imaház. Ez össze volt építve a plébániával; tulajdonképpen annak egyik nagyobb szobája volt. Faharanglábban 1 harang függött. (Vpl. A8/8, 390–391. — OL. CPDV. Nr. 1.) A régi templom helyreállítása 1755-ben fejeződött be. (Pehm, 461., Genthon, 347.)

78. Szentimrefalva. (Sárosd.) Veszprém m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesia.)

1746-ban sövényből készült és agyaggal tapasztott templom volt a faluban, melyet fehérre meszelték. Berendezése: oltár téglalábazattal, szószék, kórus faaszlopokon és hosszúkás fatölkök üldőhelynek, szépen elrendezve. A templom kapuja előtt állott a faharangláb 32 font súlyú haranggal. A falun kívül, a régi templom romjai körül volt a temető, kerítés és kereszt nélkül. (Vpl. A8/5, 49–50.) Az új templom kőből épült 1758-ban. (uo. A8/14, 29.)

79. Szompácspuszta. Tófej község. Zala m.

= R. k. fakápolna. (Capella.)

A XVIII. században Söjtörhöz tartozó szompácsi remeteségben részben fából, részben kőből épített kápolna állt az Őrangyalok tiszteletére 1748-ban. Tornya kőből készült, és volt benne 50 font súlyú harang. A kápolna körül volt a temető új kerítéssel. (Vpl. A8/10, 435.)

80. Vaspör. Zala m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

1748-ban volt a községben fakápolna, amely a misézéshez szükséges felszereléssel el volt látva. Kereszt nélküli faharanglábja kb. 80 font súlyú harang függött. (Vpl. A8/10, 1129.) Kőtemploma a XVIII. század második felében épült. (Genthon 404.)

81. Zalacséb. (Cséb.) Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1867-ben még állott Göcsej egyik ékessége a zalacsébi boronafalu, tölgyfából készült templom, sokszögű szentélyzáródással és szalmatetővel. A hajó hossza 4 öl, a szentélyé 1 1/2 öl, a hajó szélessége 3 öl, a magassága 2 öl. A faharangláb a templomtól távol, a faluban állott. (Rómer F., Még egy pár szó honi fatemplomainkról. Archaeológiai Értesítő V. Pest. 1871, 4–6., vö. Tóth, 57.)

82. Zalaegerszeg. Zala m.

△ R. k. Szent Erzsébet szőlőhegyi fakápolna (Capella.)
A zalaegerszegi Szent Erzsébet szőlőhegyen 1748-ban faká-

polna állott fatoronnyal és 50 font súlyú haranggal. A tornyon vaskereszt volt. (Vpl. A8/10, 33.)

83. Zalakaros. (Karos.) Zala m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A XVIII. század elején épült a zalakarosi templom részben fából, részben téglából. A szükséges felszereléssel el volt látva. A templomhoz harangláb is tartozott, melynek tetején fakereszt volt. Harangjának súlya 60 font. (Vpl. A8/10, 413., OL. CPDV. Nr. 1.) 1778-ban Zalakarosnak temploma nincs, mert a régi 1769-ben összeomlott. (Vpl. A8/14, 413.) Az új templom 1850 körül épült. (Genthon 435.)

84. Zalamerénye. (Merenye.) Zala m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1748-ban eléggé gondozatlan fatemploma volt a községnek. Berendezéséhez tartozott: kórus, szószék, kevés számú szűk pad és hordozható oltárkő. Oltár helyett csak oltárkép volt Szent Mihály arkangyal tiszteletére. A misézéshez szükséges felszereléssel rendelkezett. A templom mellett állott a faharangláb kereszt nélkül. A temető kerítés és kereszt nélkül a régi templom romjai mellett volt. (Vpl. A8/10, 792., OL. CPDV. Nr. 1.) A kőtemplom 1757–60 között épült a Veszprémi Székeskáptalan költségén Szent Mihály arkangyal tiszteletére (Vpl. A8/14, 437., Genthon, 436.)

75. Zalaszegvár. (Szegevár.) Veszprém m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesiola.)

A XVII. században az evangélikusok Szegeváron fából és sövényből font, agyaggal tapasztott és szalmával fedett, kevés mésszel fehérre meszelt templomot építettek. Ezt a földesúr Farkas László, 1712 körül elvette tőlük és a katolikusoknak adta. A templom békés használatában a katolikusok mindvégig megmaradtak. 1746-ban már közel állt az összeomláshoz. A katolikusok Baló Farkas előző földesúr engedélyével 1740 körül új templomot akartak építeni, de ezt Gaál Gábor földesúr nem engedte befejezni, mivel ő 1744-ben Jézus öt Szent Sebe tiszteletére új kápolnát építtetett. 1745-től kezdve a katolikusok ezt a kápolnát használták. Faharangláb haranggal a régi templom mellett állt. A helységben temető nem volt. Hossztóton temetkeztek. (Vpl. A8/5, 41.) 1778-ban a Gaál-féle kápolna plébániatemplomként szerepelt. (uo. A8/14, 22.)

86. Zalaszentbalázs. (Szent Balás.) Zala m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesiola.)

Zalaszentbalázson 1748-ban Szent Balázs vértanú püspök tiszteletére részben fából, részben kőből épített templomocskát állt torony nélkül. Volt benne 1 oltár, mellette szalmával fedett és kereszttel díszített harangláb 2 haranggal. Az egyik 100, a másik 60 font súlyú. A temető a templom mellett volt, a kerítése eléggé rossz állapotban. Volt benne temetői keresztfa. (Vpl. A8/10, 473.) A kőtemplomot az Inkey-család építtette. 1754-ben. (Genthon, 437., Pehm, 461.)

V. SOMOGYI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Simighiensis)

87. Attala. (Atala.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom (Ecclesiola.)

A XVIII. század elején a község lakosai Ker. Szent János tiszteletére a falu közepén teljesen fából építették és sárral tapasztották templomocskájukat, melynek volt kicsi sekrestyéje és a kórus fölött kereszttel díszített tornyocskája. Ez

szorosan csatlakozott a tetőhöz. A mennyezete durván faragott gerendákra helyezett deszkából készült. Ugyancsak fából volt a szószék, a négy pad és az oltár a szentségházzal. Faállványon állt a keresztelőkút. A templom tetőzetét először szalmával, később faszindellyel fedték. Az egész épület 1735-ben már roskadozni kezdett, 1748-ban pedig már élet-

veszélyes volt. Ezért a 2 harangot a templom előtt felállított haranglábra helyezték. Az egyik 150 font súlyú, a Szent-háromság, a másik 50 font súlyú, Szent Mihály képével volt díszítve. (Vpl. A8/7, 83.) 1748-ban megkezdtek az új templomhoz szükséges téglák égetését. A boltozatos barokk templom 1751 és 1754 között épült. (OL. CPDV. Nr. 1., Genthon, 15.)

A régi templom romjaiból 1748-ban néhány falmaradvány és a szentély fundamentuma még látható volt a falutól nyugedórányra. Körülötte volt a temető sövényvel bekerítve. (Vpl. i. h.)

88. Bálványos. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A falu első fatemploma 1694-ben épült és 90 évig volt használatban. (Kováts, II. 486.) A sárral tapasztott és náddal fedett templomot karókkal bekerítették. Felszerelése: egyszerű szószerék, letakart úrasztala és 24 pad volt. A 30 font súlyú harangocskát egyszerű faharanglábon függött. (Vpl. A8/7, 342.) Kőtemplom 1784-ben épült. (Kováts, II. 487.)

89. Bonnya. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

A XVII. század első felében a falutól keletre kb. félóra járásnyira a régi templom rombadőlt falainak egy része még látható volt. Ott volt a régi temető is.

A falu lakosai 1739-ben közmunkával, a saját költségükön kb. 60 személy befogadására alkalmas fa-imaházat építettek, melyet sárral tapasztottak, és szalmával fedtek. Volt benne 1 kicsi faoltár ízlésesen festett oltárszekrénnel (tabernaculum) és Szent László királyt ábrázoló vászonra festett oltárkép.

Az imaház előtti haranglábon 30 font súlyú harang függött, melyet Acsády Ádám veszprémi püspök 1734-ben szentelt fel a Boldogságos Szűz tiszteletére. (Vpl. A8/11, 58–59.) 1778-ban az oratórium még állt, de rozszant állapota miatt a bezárás veszélye fenyegette. (uo. A8/13, 166–167.) Jelenleg a helységben r. k. templom nincs. (V. Névár 1963, 89.)

90. Buzsák. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A XVIII. század elején a falunak két temploma volt. A régi zsinddal fedett kőtemplom a falutól negyedóra járásnyira feküdt felszerelés nélkül. Védőszentje: Nagyboldogasszony.

A faluban levő fatemplomot sekrestyével és fatoronnyal pestis járvány idején tett fogadalomból a falu lakossága építette Szent Rozália tiszteletére. Volt benne oltár a védőszent tiszteletére hordozható oltárkövel, asztalos által készített szószerék, és paraszti munkával készített elegendő pad. A torony tetején vaskereszt volt. (Vpl. A8/9, 106., OL. CPDV. Nr. 1.)

Az 1778. évi „Canonica Visitatio” idején a fatemplom rozszant állapotban volt. Szentélyét kőből újjáépítették. (uo. A8/13, 447.)

91. Cegléd-szentmiklós. (Czegléd.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

Angyalok Királynéja tiszteletére 1734-ben Bakó László Somogy megye főbíztosa (Commissarius Supremus) építtette fából a kápolnát, melyet sárral tapasztottak és zsinddal fedtek. Volt benne oltár. A kápolna mellett fa-oszlop (columna lignea) 10 font súlyú haranggal. (Vpl. A8/9, 585–586., vö. Pehm, 25, Petrák, 56, 61.) A kápolnát 1778-ban még használták. (uo. A8/13, 285.)

92. Csombárd. Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A faluban a Csák-kúria telkén 1745–46-ban a család költségén sárral tapasztott fakápolna épült deszka padlással; faszindellyel volt fedve. Hiányzott az oltár és oltárkép.

A falutól északra az ősi Szent Márton templom romjai még láthatók voltak 1748-ban. (Vpl. A8/7, 282., vö. Hoss, 194.)

1778-ban még állt a fakápolna. Volt benne 1 oltár, oltárkép és a szükséges felszerelés. (Vpl. A8/13, 245.) 1780-ban a Csák kastélyban barokk kápolna épült. (Genthon 62.)

93. Fonó. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1748-ban a faluban levő Szent Márton püspök tiszteletére szentelt és szalmával fedett fatemplom már nagyon dűledező állapotban volt. Oltára nem volt. Képekkel díszített asztalt használtak oltár gyanánt. Szent Mihály arkangyal tiszteletére szentelt 50 font súlyú harang függött a faharanglábon. (Vpl. A8/7, 144.)

1778-ban már volt a fatemplomban oltár és szükséges felszerelés. A templom azonban olyan rozszant állapotba került, hogy javítás nélkül nem lehetett tovább használni. (uo. A8/13, 217.) A kőtemplom 1814-ben épült. (Genthon 102.)

94. Gamás. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

A falun kívül, a folyón túl nyugatra, a régi falu helyén még helyrehozható állapotban álltak 1749-ben a régi Szent Kereszt felmagasztalása templom falai. Körülötte volt a temető kerítés és kereszt nélkül.

A faluban 1725-ben fából szalmával fedett egyszerű oratóriumot építettek. Nagyon sötét és kicsi volt. Oltára sárból készült: papír oltárképpel, 1 feszülettel, 2 fa-gyertyatartóval és 3 kánontáblával volt felszerelve. (Vpl. A8/11, 65.) 1778-ban már annyira rozszant állapotban volt, hogy életveszélyessé vált a használata. (uo. A8/13, 168/169.) Kőtemplom 1814-ben épült. (Genthon 104.)

95. Gálosfa. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

Gálosfán 1738-ban Szent Lukács evangélista tiszteletére épült fatemplom, melyet sárral tapasztottak és szalmával fedtek, de be nem meszelték. Az oltár téglából készült. A temető a templom körül volt, kereszttel, kerítés nélkül. (Vpl. A8/7, 186., vö. Petrák, 56.)

A fatemplom 1778-ban még állt és a szükséges felszereléssel el volt látva. (Vpl. A8/13, 235.)

96. Hetes. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok első templomukat 1596-ban építették a falu közepén levő lelkészi lak szerűjén. A templom fából készült és szalmával volt fedve. Nagysága elegendő volt a hívek befogadására. (Kováts, II. 434.) 1748-ban új haranglábat építettek melléje, melyen 100 font súlyú harang függött. (Vpl. A8/7, 287.) 1770-ben a megrokkant templomot fatalpakra átépítették. Ezt 1831-ben villám sújtotta és teljesen leégett. (Kováts, uo.) Az új kőtemplom barokk homlokzati toronnyal 1844–47 között épült. (Genthon 135.)

A r. k. templomot a régi templom alapjain 1735 körül építették Jankovics István költségén. (Vpl. A8/7, 287., vö. Hoss, 193.) A katolikus templom körül volt a temető, melybe vegyesen temetkeztek. (Vpl. uo.)

97. Igal. Somogy m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1735-ben részben fából, részben téglából épített temploma volt a községnek. A régi templomból csak romok maradtak. (OL. CPDV. Nr. 1.) Ezeket 1756-ban újra építették és átalakították. (Genthon 140.)

98. Kopoly. Somogy m.

~ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak 1748-ban a falu közepén állott a sárral tapasztott és náddal fedett sövénytemploma, melyet karók-

kal körülkerítették. Volt benne szószék, úrasztala és néhány durván faragott pad. A templom mellett egyszerű haranglábban 38 font súlyú harang függött. (Vpl. A8/7, 338.) A kőtemplom 1838-ban épült. (Kováts, II. 388.)

99. Kaposhomok. (Homok.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1778-ban Kaposhomoknak Szent Vendel tiszteletére szentelt fatemploma volt egy oltárral és 50 font súlyú haranggal. Jelenlegi kőtemplomának is Szent Vendel a patrónusa. (Vpl. A8/13, 219–220. — V. Névtár 1963, 99.)

100. Kaposvár. Somogy m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesia.)

Az első fatemplom sövénytemplom szentéllyel, sekrestyével és fatoronnyal 1702-ben épült a lebontott kaposvári vár anyanyagának felhasználásával. Tetőzetét faszindellyel fedték. Hossza 27, szélessége 9 lépés volt. Berendezése: 3 oltár, fából készült kórus, hordozható orgona és 2 harang. 1735-ben már közel állt az összeomláshoz. 1736–1748 között új, boltozatos kőtemplomot építettek, melynek költségeihez Eszterházy Pál Antal kegyúr 300 forintot adományozott. (Hoss, 17, 65–66., — Vpl. A8/7, 218., OL. CPDV. Nr. 1.)

101. Karád. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1735-ben Karádon a régi kőtemplom romjai fölött fatemplom állott. (OL. CPDV. Nr. 1.) Kőtemplom 1749–54-ig épült. (Genthon 150.)

102. Kazsok. (Kasok.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A kazsoki reformátusok a Vas megyéből származó Vidos és Káldy ev. földesurak engedélyével 1732-ben fából készült 5 ablakos, díszes oratóriumukat restaurálták, sárral tapasztották, bemeszelték és zsindellyel fedték. Berendezése: dupla kórus egyszerű lépcsővel, asztalos által készített 24 pad, szószék és úrasztala. A kórus feletti toronyban 50 font súlyú harang függött.

A temető a falun kívül, a régi falu helyén volt, a katolikusok ősi templomának romjaival. Vegyesen temetkeztek. Kerítése és keresztje nem volt. (Vpl. A8/7, 53.) A templomot 1745–46-ban elvették a reformátusoktól, mivel azt hatósági engedély nélkül restaurálták. (Pehm, 242.)²⁴

103. Kötöcs. (Köcsce.) Somogy m.

□ Ev. fatemplom. (Oratórium.)

A falu északi részén 1739-ben a németajkú evangélikusok fából takaros templomot építettek 5 ablakkal és szalma tetővel. Amikor azonban az evangélikus lelkész katolikká lett, az oratóriumot 1748-ban elfoglalták a katolikusok.

A községtől nyugatra levő dombocskán a régi r. k. kőtemplom romjai körül volt a temető, kerítés és kereszt nélkül. A falu lakossága közösen használta. (Vpl. A8/11. 296–297., Pehm, 463.) Az új ev. kőtemplom 1797-ben épült (Genthon 179.)

104. Kőröshegy. Somogy m.

△ R. k. deszkakápolna. (Capella.)

A kőröshegyi templomot a ferencesek építették a XV. században. A török hódoltság után felégették és a XVIII. század közepén még mennyezet és tető nélkül állott. 1778-ban a romos szentélyben Szent József képével díszített deszkából készült kápolna állt, ebben mutatták be a szentmisét. A hordozható oltárkép ép és sértetlen volt. (Vpl. A8/13, 66–67.)²⁵

A reformátusok a vallásgyakorlatot felülvizsgáló hatóság előtt bizonygatták, hogy volt fatemplomuk, de porrá égett. A bizottság a jelzett helyet megvizsgálta, és ott csak téglaréteg kemence nyomait találta. Tény azonban, hogy egy ideig a katolikus templom sekrestyéjét használták, amíg a

földesúr a kulcsokat vissza nem vette tőlük. (Vpl. XVI-K/7, 1–2. v.ö. Megyei lt. Kaposvár Protocoll. 20. 526–533.) Kőtemplomuk 1784-ben épült. (Entz—Gerő, 164.)

105. Látvány. Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A reformátusok minden valószínűség szerint még a XVII. század végén építették fel a lelkészlak szérűjén náddal fedett és sárral tapasztott fatemplomukat, melyet mérsékeltén fehérre meszelték. Fából paraszti munkával készült a mennyezet, a szószék, a karzat és néhány pad. 1720-ban Széchenyi Zsigmond földesúr a református lelkészt eltávolította, a templomot a katolikusoknak átadta, és Gomba Imre személyében új plébánost is hozott a faluba. A régi felszerelést megtartották, és a hiányt pótolták. Az oltár deszkából készült, szentsegház (tabernaculum) nélkül. Oltárkép is volt Szent Mihály arkangyal tiszteletére. Az oratórium előtt egyszerű haranglábban 80 font súlyú harang függött, melyet Bíró Márton püspök 1747. december 18-án Andocson szentelt fel Szent Donát vértanú tiszteletére. A katolikusok és reformátusok közösen vették. Volt még egy régi, hordozható oltárkép.

A temető a falun kívül, Péntekpuszta közelében volt, a régi templom romjai mellett, kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/11, 186., OL. CPDV. Nr. 1.) A kőtemplomot 1763-ban Lengyel Gáspár özvegye Stranyai Julianna építtette Szent Mihály arkangyal tiszteletére. (Vpl. A8/13, 106.)

106. Magyaratád. (Magyar Atád.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

1729-ben a Vas megyéből érkezett református telepesek a falu közepén szalmatetőtő fatemplomot építettek, melynek folytatása ugyanazon tető alatt a református lelkész lakása.

A falutól északra, mindjárt a folyón túl, a régi katolikus templom romjainál volt a közös temető, kerítés és kereszt nélkül. (Vpl. A8/11, 32–33.) Kőtemplom 1845-ben épült. (Kováts, II. 437.)

107. Magyarregres. (Magyar Egres.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A falu közepén, 1749-ben, a református lelkész udvarán (area) paraszti munkával készült régi, tapasztott, és szalmával fedett fatemplom állott. Volt benne néhány durva pad, úrasztala és szószék téglából falazva. Négy oszlopos haranglábban, mely zsindellyel volt fedve, 70 font súlyú harang függött.

A falutól keletre fekvő dombocskán a katolikusok régi, Szent Ignác tiszteletére szentelt templomának romjai mellett volt a kerítés nélküli temető. Közösen használták. (Vpl. A8/11, 106. Kőtemplom 1842-ben épült. (Kováts, II. 437.)

108. Mezőcsokonya. (Csoknya) Somogy m.

~ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A régi református fatemplomot 1743-ban királyi rendeletre lebontották. Utána ismételtén folyamodtak a Helytartótanácsnak templomépítési engedélyért. Mivel annak megadása késett, 1759-ben fatalpakra sövényből új templomot építettek, amely az előbbinél egy kicsit kisebb, de magasabb volt. Hosszúsága: 13,12 m, szélessége 7,30 m.²⁶ (Vpl. XVI-Kv/3) 2. — XVII-Cső (5/7.)

Kőtemploma 1795-ben épült. (Kováts, II. 348.)

109. Mocsolád. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

1730 körül ref. fatemplom állt a harangláb mellett. (Vpl. XVI-I/3/2.) Somogy megye hatósága 1745-ben a református lelkészt elmozdította, a helységet filiaként Mernyéhez csatolta, és az oratórium kulcsait a plébánosnak átadta. Az oratórium tulajdonképpen csak a lelkészlak egyik szobája volt. (Vpl. A8/11, 114–115.)

110. *Mosdós.* Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

Szilárd alapon fából 1762-ben kápolna épült Szent Katalin tiszteletére. Harangja 70 font súlyú volt. (Vpl. A8/13, 206.)

111. *Nagycsepely.* (CsePELL.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A falu közepén a reformátusoknak elég tágas, fából készült, sárral tapasztott, kívül-belül fehérre meszelt és faszindellyel fedett oratóriuma állt 1749-ben, amely hatalmas karókkal volt bekerítve. Volt benne feketére festett szószék, úrasztala, fából készült kórus, amely a famennyezettel együtt változatos színűre volt festve. A templom előtt zsindegyházzal fedett, szilárd anyagból készült négyszögletes (quadriangulare) harangláb állt, melyet 1736-ban építettek. Harangja 100 font súlyú volt. A régi katolikus templom a falu déli részén romokban hevert. (Vpl. A8/11, 295.)

Református kőtemplom 1784-ben épült. (Genthon 212.)

112. *Nágocs.* Somogy m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesiola.)

A XVIII. század elején a falun kívül romokban hevert Szent György vértanú temploma. 1732-ben a faluban ugyancsak Szent György tiszteletére a saját költségükön sárral tapasztott és fehérre meszelt fatalpas sövénytemplomot építettek a katolikusok. Mennyezete durván faragott deszkából készült faszindelyes tetőzetét ács készítette. A templom tetőzetén fából készült, faszindellyel fedett torony állt, rajta lemezből készült kereszt. A templomban 3 költár volt: Szent György, a Boldogságos Szűz és Pádai Szent Antal tiszteletére. Az egész épület 1749-ben már közel volt az összeomláshoz. (Vpl. A8/11, 312–313., OL. CPDV. Nr. 1.) Kőtemplom 1757-ben épült. (Genthon 222.)²⁷

113. *Orci.* (Orczi, Ortzi.) Somogy m.

△ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

Orczi István 1746-ban a Vas megyei Őrségből betelepülő reformátusoknak engedélyt adott templom építésre. 1748-ban már állt a fából készült, sárral tapasztott és szalmával fedett oratórium. Mellette egyszerű harangláb 1 haranggal.

Az 1748. évi „Canonica Visitatio” idején még láthatók voltak a falu végén a régi katolikus templom nyomai, amelyek azonban az alapköveit is elhordták. (Vpl. A8/7, 162–163.)²⁸

114. *Ordacsehi.* (Orda és Csehi.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Bakacs Lukács hajdan (a XVII. század végén?) faragott fából a Szentháromság tiszteletére Csehi faluban tornyos templomocskát építtetett. Harangjának súlya 40 font volt. A templom javításával, fenntartási alap híján, nem sokat törődtek. 1749-ben már nagyon siralmas állapotban volt. Úgy látszik, mégis megjavították, mert 1778-ban még használták. (Vpl. A8/11, 203.)²⁹

A falun kívül levő temetőben régi kereszt állt az ősi templom helyén. A temetőnek kerítése nem volt. A templom köveit Horváth László földesúr 1749 körül elhordatta, és löstálló építésére használta. (Vpl. uo.)

115. *Osztópán.* (Osztópány.) Somogy m.

~ R. k. sövénytemplom. (Oratórium.)

1726-ban a somogyvári adminisztrátor P. Czvitkovics Péter domonkosrendi atya szorgalmazására Szent Mihály arkangyal tiszteletére sövényből font és sárral tapasztott szalmatető templomocskát épített a falu lakossága.

A falutól keletre, kb. félóra járásnyira, 1749-ben még megvolt a régi Szent Mihály templom északi és nyugati fala a sekrestyével. A többi rész egészen a fundamentumig le volt rombolva. A temető is a régi templom mellett volt kerítés nélkül. (Vpl. A8/11, 143. — OL. CPDV. Nr. 1.) Kőtemplom 1770-ben épült. (Genthon 231.)

116. *Öreglak.* (Lak.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A „Pesti Commissio” működése idején 1735-ben, már megvolt a Szent Rókus tiszteletére épített fatemplom. Kívül-belül sárral tapasztották és fehérre meszelték. Volt benne fából készített kórus, szószék, padok és 1 oltár. A templomhoz csatlakozott a faharangláb 2 haranggal, a tetején kereszttel. A harangok súlya: 80 és 30 font. 1778-ban még állott Szent Rókus fatemploma, de életveszélyes állapota miatt az egyházi főhatóság bezáratta.

A Jankovich család 1751-ben Szent Anna tiszteletére kőtemplomot építtetett. (Vpl. A8/9, 148., uo. A8/13, 451.) (OL. CPDV. Nr. 1.)

117. *Ráksi.* Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesiola.)

A falu közepén 1745-ben, méltó helyen épült Szent Bertalan apostol tiszteletére a templomocskája. Falait erős fából készítették és sárral tapasztották, azután még kívül-belül erősen bevakolták és fehérre meszelték. Tetőzetét faszindely fedte. Az építési költségeket a hívek adományaiból és közmunkából fedezték. A templom hossza a szentéllyel együtt 6 és fél öl, a szélessége 3 és fél öl. Téglából készült az oltár egy lépcsővel és a szentély padozata. A misefelszerelést Acssády Ádám püspök, kegyúr adományozta.

A falutól negyedóránnyira volt a temető, kerítés nélkül, a régi templom alapfalával. Régen ott volt a falu is. (Vpl. A8/11, 25., vö. A8/13, 178., Pehm, 460.)

Mai kőtemploma 1872-ben épült. (V. Plébániák, 244.)

118. *Somogyaszaló.* (Aszaló.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A XVIII. század elején a lelkész udvarán (area) állott az első imaház, minden valószínűség szerint fából. Mellette egyszerű harangláb zsindegyházzal fedve, mely 1749-ben is megvolt. 1737-ben a gyülekezet a régittől mintegy 20 lépésre, a téren túl, elég erős, új fa-oratóriumot épített, amelynek hosszúsága 4 öl, szélessége pedig 2 1/2 öl volt. Sárral tapasztották, fehérre meszelték, a tetőzetét pedig tömött nádval fedték. A berendezését (szószék, prédikátorszék, 11 pad, mennyezet és kórus), asztalos készítette hasított deszkából és különféle színekkel befestette. Volt benne még úrasztala, melynek tartozékai: két himzett vászon, hat brokát, és négy közönséges terítő; egy önkényes paténával (ostyatányér), egy keresztelési felszerelés (kancsó, tál).

A temető a falu déli végén volt a régi katolikus templom romjainak néhány maradványával. (Vpl. A8/11, 105.)

A kőtemplom 1787–88-ban épült. (Genthon 296.)

119. *Somogyegres.* (Német Egres.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

1750-ben a reformátusok oratóriumához hasonló fakápolnát építettek a helység katolikusai. Volt benne 1 oltár 2 terítővel és 1 hordozható oltárkő. Az 1778. évi egyházi látogatás (Visitatio Canonica) jegyzőkönyve szerint a kápolna nagyon szűk, nem férnek bele a helybeliek sem, még kevésbé a szomszéd községek lakossága. Nagyon rozzant, az összeomláshoz közeli állapotban volt. Harangláb is tartozott hozzá 30 font súlyú haranggal. (Vpl. A8/13, 39.) Kőtemploma 1781-ben épült. (Genthon 296.)

120. *Somogyjád.* (Jád.) Somogy m.

~ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A XVIII. század elején volt már fatemploma a jádi reformátusoknak. 1744-ben a régi helyett erős fatalpakra sövényfalból sárral tapasztott és fehérre meszelt templomot építettek. A tetejét a hozzácsatlakozó haranglábbal együtt faszindellyel fedték. Asztalos készítette színesre festett famennyezetét. A tágas kórust, az úrasztalát és a szószéket. (Vpl. A8/11, 110.)

A falun kívül volt a közös temető a régi katolikus templom maradványaival. (Vpl. uo.) A kőtemplom 1796-ban épült. (Genthon 296.)

121. *Somogytúr.* (Túr.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

A faluban fából épített, sárral tapasztott, fehérre meszelt és náddal fedett templom állt 1749-ben. Egyszerű szőszék és néhány durván ácsolt pad volt benne. Az oratórium előtt erős faharanglábon 60 font súlyú harang függött, melyet a katolikusok és reformátusok közösen vettek.

A falun kívül délre volt az ősi katolikus templom romokban; mellette a közös temető kerítés és kereszt nélkül. (Vpl. A8/11, 223.)

1778-ban már kőtemploma volt a helységnek. Haranglábon 2 harang; az egyik 130, a másik 30 font súlyú. Az első 1764-ben találták a régi vár romjai között, a másodikat 1747-ben vették. Az első a tihanyi apát, a másodikat Bíró Márton püspök áldotta meg Szent Ubald tiszteletére. (Vpl. A8/13, 115.)

122. *Somogyvamos* (Vámos.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1735-ben már használatban volt a Szent Antal apát tiszteletére szentelt, kicsike, fából készült, sárral tapasztott és szalmával fedett oratórium.

A temető a falun kívül volt, a régi Szent György templom romjai mellett, kerítés és kereszt nélkül. (Vpl. A8/11, 133., vö. OL. CPDV. Nr. 1.)

123. *Somogyvár,* Somogy m.

~ R. k. sövénytemplom. (Oratórium.)

1735-ben már állt a nagy befogadóképességű fatemplom a sekrestyével együtt, melyet sárral tapasztottak, fehérre meszeltek és szalmával fedtek. A mennyezetét durván faragott deszkából készítették. A templom védőszentje Szent Mária Magdolna.

A falun kívül volt még 2 régi templom romokban. A falutól nyugatra levő volt a régi apátság Szent Mária Magdolna egyháza. (Vpl. A8/11, 117., OL. CPDV. Nr. 1.)

124. *Szabadi.* Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A falu közepén 1745-ben Szent Jakab apostol tiszteletére épült a kápolna fából, sárral tapasztva, fehérre meszelve és szalmával fedve. A mennyezete durván faragott gerendákra helyezett deszkából készült. Asztalos készítette a kórust és a kicsike szőszéket. Padjai nem voltak. A kápolna előtti haranglábon kb. 50 font súlyú harang függött. A kápolna hossza a szentéllyel együtt 6 öl.

A temető a falutól 500 méterre a régi, földig lerombolt templom körül volt árokkal körülvéve. (Vpl. A8/7, 107.)

A kápolna 1778-ban már olyan rossz állapotban volt, hogy az egyházi főhatóság elrendelte bezárását. Előbb azonban feltárták a felszerelésről és azt biztonságba helyeztette. (Vpl. A8/13, 205., Pehm, 260.)³⁰

125. *Szólád.* (Sollád, Szóllád.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Ecclesia.)

A szőládi reformátusok a XVIII. század elején fából építettek templomot, melyet náddal fedtek. Hunyady Antal földesúr ezt elvette tőlük, és a katolikusoknak átadta. Felszentelése 1749-ben történt Urunk színeváltozása tiszteletére. 1778-ban már nagyon dűledező állapotban volt. A faharanglábon 92 és 33 font súlyú harang függött. (Vpl. A8/13, 96., Pehm, 462.) Kőtemplom 1775–80 között épült. (Genthon 364.)

126. *Tab.* (Tabb.) Somogy m.

≈ Ev. sövénytemplom. (Oratórium.)

A rk. templom közvetlen közelében épült Tabon az evangélikusok sövény-imaháza szoba formájában; sárral tapasztották és szalmával fedték. Volt benne: oltárnak használt asztal 4 gyertyatartóval, az apostolokat ábrázoló 12 papírkép falra függesztve, az úrvacsora osztáshoz szükséges ónkanna, és ónpaténa (ostyátányér), kézmosáshoz (pro ablutione) nagy kristálypohár, szőszék, 7 asztalosmunkával, 8 paraszti munkával készített pad, a szőszékre, s asztalra való vászonterítők és selymekendők. (Vpl. A8/7, 322.) Kőtemplom 1846-ban épült. (Genthon 375.)

127. *Új-Falu puszta.* Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

Patatics Miklós Ádám zágrábi kanonok, kaposfői prépost a régi templom helyén fakápolnát építtetett 1749 körül Szent Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére, melyet sárral tapasztottak és zsindellyel fedtek. Volt benne: 1 kőoltár közönséges terítővel letakarva, 1 hordozható oltárkő, 1 ezüstkupák helyi réz ostyátányérral, 3 miseruha (casula), 1 miseing (alba), 1 vállkendő (amictus), 3 kehelyabrosz (corporale), 4 kehelytörő (purificatorium), 3 oltárterítő (mappa), 1 misekönyv (missale), 1 csengettyű (tinninabulum) és 25 font súlyú harang (campana). (Vpl. A8/11, 117., — uo. A8/13, 246.)³¹

128. *Várda.* (Varda.) Somogy m.

△ R. k. fa-temetőkápolna. (Capella.)

1778-ban volt a várdai temetőben egy nagyon rozott (desolato statu) állapotban levő fakápolna, melyet Záborszky László megjavíttatott. Volt benne oltár ép oltárkövel, misézéshez szükséges felszerelés és egy 40 font súlyú harang. (Vpl. A8/13, 246.) A két boltszakaszos hajó 1816–20 között, a torony pedig 1926-ban épült. (Genthon 407.)

129. *Zimány.* (Zimán.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1746-ban Szent Anna tiszteletére fatemplomot építettek. (Pehm, 460.) Volt benne 1 kicsi oltár hordozható oltárkövel. Megvolt az istentisztelet végzéséhez szükséges felszerelés is. 1778-ban még állott. (Vpl. A8/13, 216.) Jelenlegi temploma Szűz Mária neve tiszteletére van szentelve. (V. Névtár 1963, 99.)

130. *Zselickisfalud.* Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

Zselickisfaludon 1700-ban fatemplomot építettek. 1884-ben kapta a templom jelenlegi alakját. (Kováts, II. 444.)

131. *Zselicszentpál.* (Zselicz Szent Pál.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Zselicszentpálon 1739-ben négy falu (Kislak, Töröcske, Simonfa, Szent Pál) a régi templom kőfundamentumán teljesen fából, sárral tapasztott és kívül-belül fehérre meszelt templomot épített Szent Simon és Júdás apostolok tiszteletére. A fából készült kórus paraszti, a szőszék pedig asztalosmunka. Oltára 1 volt, téglából falazva. Az oltáron közepén a patrónus képe, a szentségház (tabernaculum) helyén fakeeszt és 6 fagyertyatartó volt. A faharangláb a faluban állt 22 font súlyú haranggal. A temető a templom körül karókkal kerítve. (Vpl. A8/7, 195., uo. A8/13, 233.)

VI. SEGESDI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Següsdensis)

132. *Babócsa*. (Babocha, Babolcsa, Bobovecz.) Somogy m.
~ a) R. k. sövénytemplom. (Ecclesia.)

A török kiűzése után 1690 körül, épült Nagyboldogasszony tiszteletére a babócsai tölgyfátalpas sövénytemplom jó fedélzettel, homlokzatán fából készült tornyocskával, melyben 2 harang függött. A nagyobbik 30, a kisebbik 20 font súlyú. A szentélyt asztalosmunkával készült deszkaboltzat, a többi részét durvább sík mennyezet fedte. Volt benne 2 oltár. A főoltár Nagyboldogasszony tiszteletére díszes kivitelben, a mellékoltár a hajó déli oldalán ugyancsak díszes kivitelben készült. Az utóbbinak még nem volt védőszentje, mivel nem készült el teljesen. A templom állaga 1731. évre már nagyon megromlott; a tartóoszlopok részben elkorhadtak, részben a földre süllyedtek. 1733-ban az új templom építése sürgőssé vált. 1738-ra már el is készült az új fatalpas sövénytemplom, ugyancsak Nagyboldogasszony tiszteletére. Sárral tapasztották és belsejét fehérre meszelték. Mennyezete asztalosmunkával készült. Volt fából tornya 1 haranggal és sövényből sekrestyéje is. Az új templomban is 2 oltár volt. A főoltárt a régi lebontott templomból hozták át, a mellékoltárt pedig a szentvári plébános adományozta Szent Ilona tiszteletére. (Pfeiffer, 48, 50, 69, 87, 105.) Kőtemplom 1790-ben épült. (Genthon 18.)

△ b) R. k. fakápolna. (Capella.)

1728-ban Babócsán volt még egy fakápolna is Szent Rókus tiszteletére. Felszerelése egyetlen oltár, a többi szükséges dolgot az istentiszteletek alkalmára a plébániatemplomból hozták át. A kápolna körül volt a temető kerítés nélkül.

Az 1733-ban felvett vizitációs jegyzőkönyv szerint a temetőkápolnában volt 3 kép: Szent Rókus, Szent Rozália és Szent Sebestyén. Tetőzetét faszindely fedte, falait fehérre meszelték, de tornya és harangja hiányzott. (uo. 51, 86.)

133. *Balatonkeresztúr*. (Kereszt-Úr.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A régi Szentkereszt templom 1748-ban romokban hevert. De volt helyette a Festetics-kúria emeletén, a kapu fölött, egy megáldott Szentkereszt fakápolna, ahova össze szokták gyűjteni a híveket.

A régi templom mellett 2 harangláb állott. Az egyiken 150 font súlyú harang függött, melyet a Balatonból halásztak ki a helybeli lakosok. Szentnek képe nem volt rajta. (Vpl. A8/9, 98—99.) A romtemplomot 1757-ben állították helyre. (Pehm, 459.)

134. *Barcs*. (Barcha, Barcsa.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

1721-ben a falu felső részén (in capite pagi) már állott a Ker. Szent János tiszteletére alapjától tölgyfából épített faszindelyes kápolna, amely 200 személy befogadására alkalmas volt. Mennyezete paraszti munkával deszkából készült. Falait kívül-belül betapasztották, és fehérre meszelték. Oszlopos oltárát asztalos készítette. Ker. Szent Jánost ábrázoló oltárképet vászonra festették, felette a haldokló Szent József ugyancsak vászonra festve, mely körül még 4 kicsi kép: 2 a Világ Megváltóját, 2 a Boldogságos Szűzet ábrázolta. Volt ezeken kívül még néhány papírkép is. A misézéshez szükséges felszereléssel el volt látva. A kápolnának tornya nem volt. A falu közepén faharanglábban 20 font súlyú harang függött. 1733-ban az egyházlátogatás (Visitatio Canonica) alkalmával felszólították a lakosságot, hogy a kápolna bejáratához tornyocskát építsenek. A kápolna 1738-ban még jó állapotban volt. A kápolna körül volt a jól körülkerített temető. (Pfeiffer, 52, 70, 86, 87, 90, 115.) A kőtemplom 1814-ben épült. (Genthon 32.)

135. *Berzence*. (Berzencze, Bresnicza.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1713-ban már állott a Kotschis Boldizsár berzencei postamester költségén tölgyfából épített, lapos mennyezettel és jó tetőzettel ellátott templom Páduai Szent Antal tiszteletére. Volt előcsarnoka, amely felett levő toronyban 60 font súlyú harang függött. Főoltárát asztalos készítette festett és aranyozott szentségházzal. Volt még az oltáron 3 kép: közepén Páduai Szent Antal, kétoldalt a Boldogságos Szűz, és Szent János evangélista. Sekrestyéje nem volt. A miséfelszerelést az oltár mögött őrizték, megfelelően elhelyezve. A templom szűk volta miatt szószék nem volt benne. Az előcsarnokban őriztek egy régi hordozható szószéket.

A torony 1728-ban javításra szorult. Bár a templom 1742-ben is használható állapotban volt, mégis indítványozta a vizitáló főesperes, hogy szűk volta miatt új templomot építsenek. (Pfeiffer, 49, 55, 64, 94, 110.)

Az új templom 1760—63 között épült fel Niczki György kegyúr költségén. (Genthon 36.)

136. *Bolhás*. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom.

A XVIII. században volt Bolháson fatemplom. A leégett fatemplom helyére 1851-ben kőtemplomot építettek. (Kováts, II. 432.)

137. *Bolhó*. (Boljho, Boljovec, Boljevo, Boszeleno.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

A falu közepén, kissé nyugati irányban, a XVIII. század elején romokban hevert a Szent Anna templom. 1733 körül a régi templom romjaira erős tölgyfából falat húztak, melyet kívül-belül sárral tapasztották és fehérre meszelték. Famenyezete paraszti munkával készült. Torna is volt fából 15 font súlyú harangocskával. A tornyot és kápolnatetőt eleinte szalmával, később tölgyfa-zsindellyel fedték. A kápolnába 400 személy fért el. Eleinte nem volt rendes oltára, csak oltárképe Szent Anna tiszteletére. 1738-ban már volt oltár, vászonra festett új oltárkép, 2 fagyertyatartó, új feszület, oltárkő, elegendő terítő, új misékönyv, aranyozott kehely ezüst kupával és réz talpazattal.

A kápolna körül jól bekerített temető volt.³² (Pfeiffer, 51, 85, 86, 90.)

138. *Böhönye*. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak 1744-ben fából épített oratóriumuk volt, amelyet királyi engedély nélkül építettek. A vármegyei hatóság — királyi rendeletre hivatkozva — ezt tőlük 1744-ben elvette, és a kulcsok megszerzésével bezárta. Ugyanezen évben a Canonica Visitatiót végző r. k. egyházi hatóság az elvett templomot megáldotta, és a katolikusoknak átadta. De alighogy a vizitáló esperes eltávozott, a feldühödött reformátusok a fatemplomot megrohanták, és a földdel egyenlővé tették.

A faharanglábban 50 font súlyú harang függött, melyet a katolikusok és reformátusok közösen vettek. Ez is a katolikusok kezére került, de később a reformátusok ezt is visszavették. (Vpl. A8/9, 426.)³³

Rk. kőtemplom 1759-ben (Pehm, 459.), a ref. pedig 1783—84 között épült. (Genthon 463.)

139. *Csokonyavisonta*. (Erdő-Csokonya, Csokonja, Visonta.) Somogy m.

△ a) Csokonyai r. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Szent László tiszteletére Szécheny László kegyúr 1747-ben fából építtetett templomot sekrestye nélkül, amelyet sárral

tapasztottak és zsindellyel fedtek. A szükséges felszereléssel ellátta. A templom megáldását Szopkovich János ker. esperes, marcali plébános végezte 1748-ban Szent László király ünnepén.

Kórus, szószék és orgona nem volt. Berendezés: 1 oltár a Boldogságos Szűz tiszteletére hordozható oltárkövel, 3 terítők és néhány asztalosmunkával készített pad. A templomi kellékeket az oltár mögött őrizték.

A templom mellett faoszlop-harangláb állt kereszt nélkül. Az 50 font súlyú harangot a kegyúr szerezte 1745-ben. A temető a falun kívül volt kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/9, 551–552., — Pehm, 459.)

▽ b) Visontai ref. fatemplom. (Oratórium.)

Visontán 1725-ben építettek a reformátusok oratóriumot fából, melyet sárral tapasztottak és szalmával fedtek. Berendezése: paraszti munkával készített padok, szószék és asztal, továbbá „szégyenkő” a nyilvános bűnösök számára. Az oratórium mellett faoszlop (columna) állt, amelyen kb. 40 font súlyú harang függött.

A temető a falutól keletre volt kereszt és kerítés nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 566.)

A visontai reformátusok évszám nélküli kérvényben kérték a királyt, hogy omladozó oratóriumuk helyett kőből és megfelelőbb helyen nagyobbab építhessenek. (Vpl. XVII-Cső. (30/1.) A kőtemplom 1832-ben épült. (Kováts, II. 442.)

140. Csököl. (Cseköl, Csököl.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A fatemplomot Volkra Ottó veszprémi püspök kegyúr 1717-ben vette el a reformátusoktól és ugyanazon évben meg is áldotta a Szentháromság tiszteletére. A templom fenntartását a lakosok kötelességévé tette ugyan, de mivel azok nagyobb részt reformátusok voltak, a javítással nem törődtek. Teteje több helyen lyukas volt, befolyt az eső, de egyébként belül tiszta. Berendezése: paraszti munkával készített padok, szószék, kórus, négyváltozatú orgona, 3 oltár (Szentháromság, Boldogságos Szűz, és Mindenszentek tiszteletére), kereszt-kút, szenteltvíztartó, öröklámpa, a főoltáron 3, a mellékoltárokon 2—2 oltárterítő és egy hordozható oltárkő ereklyékkel. Sekrestye nem volt, a felszerelést vesszőkosarakban őrizték.

A templom előtt faharangláb állott, a tetején bádoglemez kereszt. 2 harang függött rajta, az egyik 130 font súlyú; a Boldogságos Szűz tiszteletére a falu lakosai vették, a másik 80 font súlyú a Szentkereszt tiszteletére, ez Simonfi Mihály helybeli plébános ajándéka volt.

A temető a régi romos templom körül volt. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 438—439., — vö. OL. CPDV. Nr. 1.)

141. Csurgó. Somogy m.

▽ Alsóki ref. fatemplom. (Oratórium.)

A Somogy vármegyei hatóság 1779-ben bizottságot küldött ki annak megállapítására, hogy a fából készült alsóki ref. oratórium alkalmas-e a szomszéd községek: Szentá, (Rinya) Szentkirály, Sarkad és Csurgó református lakosainak együttes istentiszteleten való befogadására. A jelentés szerint az alsóki oratórium nem más, mint az iskolamester házával összefüggő nagyobb szoba. Van benne: 1 düledező szószék, 1 asztalka és 10 pad. Valóságban másra nem való, minthogy ott a református gyermekek az írás—olvasás elemeit elsajátítsák. A XVIII. század első felében épült. Akkor már működtek itt református lelkészek. 1738-ban Berekszászy Márton volt a prédikátor, aki saját házában, minden valószínűség szerint a fenti szobában szokott prédikálni. (Vpl. XVII-Cső. (2/1.) — Pfeiffer, 63, 104.) Kőtemplom 1787-ben, tornya 1816-ban épült. (Genthon 65., Kováts, II. 432.)

142. Darány. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak 1726-ban fából készült, sárral tapasztott, és szalmával fedett oratóriumuk volt, amelyben paraszti munkával készített padokon és szószékeken kívül más nem volt. Mellette faharangláb állt kb. 40 font súlyú haranggal

szent képe nélkül, amelyet a reformátusok 1731-ben szereztek. A fatemplom hordozható (szétszedhető) volt. (Kováts, II. 433.)

A temető a falun kívül volt, a katolikusok is használták. Kerítése és keresztje nem volt. (Vpl. A8/9, 564.)

Kőtemplom 1833-ban épült. (Genthon 66.)

143. Felsőseged. (Segesd, Segesdvár.) Somogy m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1735-ben, a „Pesti Commissio” idején már az összeomláshoz közel állt a segesdvári Szent Katalin plébániatemplom, amelynek szentélye kőből és égetett téglából, a többi része pedig fából készült. Az 1748. évi Canonica Visitatio a zsindellyel fedett templomot jó állapotúnak írja le. Berendezése: főoltár Szent Katalin tiszteletére, mellékoltár egy asztal védőszent nélkül, „positiv” orgona, paraszti munkával készített fapadok, szószék, kórus, öröklámpa, rendesen felépített keresztelőkút és 2 hordozható oltárkő, szentek ereklyéivel. A templom fatornyában 2 harang volt Szent Katalin és Szentháromság tiszteletére. Az előbbi 100, az utóbbi 60 font súlyú. A torony ormán kereszt volt.

A régi temetőben állt a templom. A temető kerítése karókból készült, és benne feszület is volt. (Vpl. A8/9, 474—475. — OL. CPDV. Nr. 1.)

144. Gyékényes. (Gyikenes, Gyikines.) Somogy m.

□ Ev. fatemplom. (Oratórium.)

A XVIII. század első felében már működött itt ev. lelkész. (Pfeiffer, 112.) Tudomásunk van fából készített imaházról is. (Kemény-Gimesy, 173.)

145. Gyöngyösmellék. Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A református fatemplom 1748-ban közel volt az összeomláshoz. Felszerelése: paraszti munkával készített padok, szószék és asztal terítővel ellátva. Az oratórium mellett faoszlop 40 font súlyú haranggal.

A temető a falun kívül volt, kerítés és kereszt nélkül. (Vpl. A8/9, 610.)

146. Háromfa. (Háromfalu.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

1733-ban a vaskai főesperes (Zágrábi püspökség) áldotta meg a tölgyfából készült háromfai kápolnát Szent József tiszteletére. A fakápolnát kívül-belül sárral jól betapasztották, de fehérre nem meszelték. A kápolna feletti toronyban 15—20 font súlyú harangocska volt. A tornyot a kápolnával együtt tölgyfadeszkával fedték be. A főoltárt Szent József festett képe díszítette. A mennyezetet asztalos csinálta. A faluban még egy romos kápolna is volt, de védőszentjét már nem ismerték.

A fakápolna a temetőben állt, amelynek kerítése jó tölgyfakarókból készült. (Pfeiffer: 81, 93.)

1742-ben a kápolnát vesszőfonásból megújították, kívül-belül sárral tapasztották és belülről fehérre meszelték. Ekkor 2 erős kapuja volt. A szentély padozatát téglákkal borították. A fából készült és vörösrre festett toronyban 2 harang függött. A régi főoltárt megtartották. Az istentisztelethez szükséges felszerelés megvolt. (Pfeiffer, 109.)

1778-ban még állt a fakápolna. Ekkor már 3 harangja volt: 219, 87 és 51 font súlyban. Felszerelése ekkor: 3 kehely (1 ezüst, 2 réz), színes miseruha 3, fekete 1, karing 2, vállkendő 3, és 2 csengő. (Vpl. A8/13, 314.)

147. Hedrehely. (Hedrahely.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A református fatemplom a falu közepén állott és 1748-ban közel volt az összeomláshoz. Felszerelése: paraszti munkával készített padok, szószék, szőnyeggel leterített asztal és egy kancsó (amphora). Az oratórium mellett álló faoszlopon kb. 50 font súlyú harang függött. Ez régen a katolikusoké volt, amit a félig leeresztelt szent képe bizonyított.

A temető a régi hatalmas (praegrandis) templom romjai körül feküdt kerítés nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 465.)

148. *Heresznye.* (Hereszina, Heresina, Hrsenia, Herszina, Resznia.) Somogy m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

1713-ban Szent Bertalan egyháza teljesen romokban hevert. 1733-ban a katolikus lakosok a régi romok fölé pajaszerű fatemplomot emeltek, és szalmával fedték. 1738-ban felvett jegyzőkönyv szerint a kápolna falazata vesszőfonás volt, tetőzete jó, de mennyezete hiányzott. A belső teret csak a Boldogság Szűz képe díszítette. Volt 2 gyertyatartó, 1 hordozható oltárkő, oltárterítők, 1 fehér miseruha, 1 miseing vállkendővel és cingulummal. Kehely nem volt.

A Dráva áradásakor többször elöntötte a kápolnát is. (Pfeiffer, 49, 85, 90.)

149. *Hobol.* (Hoboli, Hoboly.) Baranya m.

✗ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A pozsonyi Helytartótanács rendeletére 1763-ban kiküldött bizottság által felvett jegyzőkönyv szerint Hobolban 40—48 esztendeje (1715—23) volt református prédikátor és templom, „mely sövényből fa talpakra építve volt”. Amikor a második templom 1762-ben elégett, a lelkész pajtájában végezték az istentiszteletet. 8 tanú vallotta ugyanezt. (Vpl. XVII—S/1/1.)

Kőtemploma 1800-ban épült. (Genthon 138.)

150. *Homokszentgyörgy.* (Homok Szent György.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A falu közepén már 1748-ban állt a ref. fatemplom, amelyet sárral tapasztottak, és szalmával fedtek. Berendezése: paraszti munkával készített padok, szószék és asztal. A templom előtti haranglábon 30 font súlyú harang.

Temető a falutól nyugatra feküdt kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/9, 568—569.)

1779-ben a fatemplomot kissé megemelték, kívül-belül újra vakolták, és új kórossal, padokkal és szószékekkel „ékesítették”. (Vpl. XVII-Cső/1/3.)

Kőtemplom 1826-ban épült. (Kováts, II. 435.)

151. *Iharos.* (Iháros.) Somogy m.

III Közös r. k., ref. és ev. fatemplom. (Oratórium.)

A XVIII. század elején a katolikusok, reformátusok és evangélikusok közös erővel építettek fatemplomot, amelyet azonban, mivel csak a protestánsok tartották hatalmukban, a Somogy vármegyei hatóság, a kulcsokat tőlük elvéve, bezáratt. 1748-ban a Canocina Visitatio alkalmával a katolikusoknak használatra átadták. Berendezése ekkor: asztalos által készített padok, szószék, asztal. Ezt oltárnak használták feszülettel és terítővel.

A falu közepén állott a faharangláb, amelyen kereszttel díszített 45 font súlyú harang függött. 1748-ban az is a katolikusoké lett.

A temető a falun kívül volt, kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/9, 614., — vö. Napló, 329.) A katolikus kőtemplom 1827-ben épült. (Genthon 140.)

152. *Iharosberény.* (Iháros Berény.) Somogy m.

△ a) R. k. fa-házikápolna. (Capella.)

1748-ban még megvolt a kastéllyal egy fedél alatt, de a szobáktól elkülönítve, az Inkey-család fából készült és sárral tapasztott házikápolnája. A Szentkereszt tiszteletére szentelt oltárát oltárkövel, terítővel és egyéb kellékekkel jól felszerelték. Amikor a földesúr itt tartózkodott, a kanizsai ferencesek szoktak benne misézni. Egyébként a kápolna be volt zárva. A kastély felett emelkedő és zsindelel fedett toronyban 50 font súlyú harang függött, melyet 1738-ban Acsády Ádám veszprémi püspök szentelt fel.

A falutól keletre volt a temető kereszt nélkül, és árokkal körülvéve. A katolikusok és protestánsok közösen használták.

□ b) Ev. fatemplom. (Oratórium.)

1748-ban az evangélikusoknak is volt sárral tapasztott és szalmával fedett fatemploma a falu keleti végén. Felszerelése: asztalosmunkával készített padok, szószék és szőnyeggel borított úrasztala.

Az oratórium mellett állott a faharangláb, 80 font súlyú haranggal. (Vpl. A8/9, 611.) Ev. kőtemplom 1833—35 közt épült. (Genthon 140.)

153. *Inke.* Somogy m.

△ R. k. fatemploma. (Oratórium.)

A XVIII. század első felében volt itt fából készült, sárral tapasztott és szalmával fedett református imaház, melyet 1747-ben a Somogy vármegyei hatóság segítségével a vizitáló r. k. esperes elfoglalt és a katolikusok részére felszentelt. Felszerelés hiánya miatt azonban csak 1748-tól kezdtek benne misézni. Faoszlopokon kb. 20 font súlyú harangocskák függtek.

A falun kívüli dombocskán még álltak a régi r. k. templom falai, ép boltozatú szentéllyel, csak a tető hiányzott róla. Körülötte volt a temető, amelybe vegyesen temetkeztek. Kerítése nem volt. (Vpl. A8/9, 515., vö. Napló, 329.)³⁴

154. *Istvándi.* Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok a XVII. század elején náddal fedett fatemplom oratóriumot építettek a régi katolikus templom helyén. Ezt a templomot 1748-ban restaurálták, és belső falazatát madár- és állatfigurákkal díszítve újrafestették. Berendezése: paraszti munkával készített padok, szószék, úrasztala terítővel és „szégyenkő” a nyilvános bűnösök számára. (Vpl. A8/9, 593—594. — Kováts, II. 435.)

A XII. században épített hatalmas kéttornyú rk. templomból csak a nyugati torony maradt meg. A templom többi részét Szigetvár elfoglalása után a törökök lebontották és anyagát várák javításához és építéséhez elhordták. A megmaradt toronyba a reformátusok 60 font súlyú harangot helyeztek. (Kováts, II. 435.)

A kőtemplom a XVIII. század második felében épült. (Genthon 142.)³⁵

155. *Kadarkút* Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

1748-ban a reformátusoknak sárral tapasztott és szalmával fedett fatemploma a falu közepén állt. Építésének és restaurálásának idejét nem ismerjük. Berendezése: paraszti munkával készített padok, szószék, leterített asztal és ónkanna (kb. 2 iccsés). Az oratórium mellett faharanglábban kb. 60 font súlyú harang.

A temető a falutól északra, körülsáncolva és kereszt nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 459.)

156. *Kaposfő.* (Magyar- és NémetSzomajom.) Somogy m.

▽ a) Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok nyárfa-boronából készült szalmatetőes temploma 1748-ban dűledező állapotban volt.

✗ b) Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1750-ben királyi engedély nélkül a nyárfa-borona templom helyett fatemplom sövénytemplomot építettek. Méretei az okiratban mellékelt papírszeletek mértéke szerint (64 × 19,80 cm): 12,67 m hosszú és (32 × 23,0 cm) 7,52 m széles. Az új templom a régini annak pítvarával lett szélesebb és félőlnyivel hosszabb. Berendezése: paraszti munkával készített padok, szószék ráfestett kakassal és asztalterítővel.

A falutól nyugatra volt a kerítés nélküli temető. Faoszlop (columna) haranglábban kb. 40 font súlyú harang volt, amelyet a régi lakosok saját költségükön szereztek. (Vpl. A8/9, 457., — uo. XVII—Cső (28—2.) Kőtemplomot 1793-ban építettek. (Kováts, II. 444.)

157. *Kastélyosdombó.* (Kastélos Dombó.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 6 öl 2 láb hosszú és 3 öl 4 és fél láb széles fatemploma 1775-ben összedőlt. A XVIII. század elején építhették. (OL. C/40. Lad. N. 85.)

Az elpusztult helyett királyi engedéllyel 1776-ban ugyancsak fából újat építettek. Berendezése: padok és szószék. (Vpl. XVII—Cső (I/3.) 1835-ben épült a kőtemplom. (Kováts, II. 436.)

158. *Kálmánca.* (Kámántsa, Kalamánca.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1738-ban építettek fatemplomot, amelynek berendezése: paraszti munkával készített festett padok, szószék és asztal. Mellette állt a faharangláb kb. 30 font súlyú haranggal szent képe nélkül.

A régi r. k. templom romjainál, a falutól nyugatra volt a temető kereszt és kerítés nélkül, ahova a katolikus és református lakosok közösen temetkeztek. (Vpl. A8/9, 561., — uo. XVII—Cső I/3.)

159. *Kámány.* (Lad környékén volt, helye ismeretlen.)

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1748-ban sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomot építettek. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék és „szégyenkő” a nyilvános bűnösök számára. Melléje faharanglábát is állítottak 50 font súlyú haranggal. Ezen szent képe nem volt.

A falun kívül temetőt közösen használták. A temetőben kereszt nem volt, de mély árokkal vették körül. (Vpl. A8/9, 597—598.)

160. *Kisbajom.* Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1743-ban restaurálták a faluban levő fatemplomukat. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék és asztal terítővel. Mellette állt a faharangláb kb. 30 font súlyú haranggal, szent képe nélkül. A falutól nyugatra levő temetőnek kerítése nem volt, és benne kereszt nem állt. (Vpl. A8/9, 463—464.) Kőtemplom 1850-ben épült. (Kováts, II. 437.)

161. *Kollátszeg.* (Kolaczeg, alias Kresztur.) Zala m.

△ Rk. fakápolna. (Capella.)

Kollátszegen 1778-ban Szent István király tiszteletére fakápolna állt 3 oltárral, hordozható oltárkövel az egyiken, és mindhárom oltár ellátva a szükséges felszereléssel. A kápolnának két harangja is volt 60 és 40 font súlyban. (Vpl. A8/13, 351.)

162. *Lábod.* Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1728-ban sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomot építettek. Berendezése: paraszti munkával készült padok, terítővel ellátott szószék és asztal, egy cserépkancsó, földbesüllyesztett malomkő a nyilvános bűnösök számára. Az imaház melletti faharanglábban 50 font súlyú harang volt, amelyet 1743-ban vettek.

A temető a régi katolikus templom romjainál a falun kívül volt kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/9, 538.) Új templom 1815—22 között épült. (Kováts, II. 437.)

163. *Liszó.* Zala m.

△ R. k. fakápolna. (Capella.)

1778-ban fakápolna állt a Szentháromság tiszteletére. Felszerelése: oltár sérült pecsétes oltárkövel, rézkehely és paténa, 2 szakadozott miseruha, kb. 30 font súlyú harang. (Vpl. A/8 13, 359. — V. Névtár 1909, 131.)

164. *Marcali.* Somogy m.

= Nagygombai r. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1735-ben a „Pesti Commissio” idején Gombán részben égetett téglából, részben fából épített templom állt, amely közel volt az összeomláshoz. 1738-ban átépítették. (OL. CPDV. Nr. 1. — Genthon, 191.)

165. *Merenye.* Baranya m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1718-ban a falu közepére fából oratóriumot építettek, amelyet sárral tapasztottak és szalmával fedtek. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék és terítővel letakart asztal. 1744-ben renoválták. Faoszlopon kb. 30 font súlyú, szent képe nélküli harang függött.

A falutól nyugatra levő árokkal kerített temetőben vallás-különbség nélkül temetkeztek. (Vpl. A8/9, 589.) Kőtemplom 1781-ben épült. (Kováts, II. 438.)

166. *Nagyatád.* (Atád, Nagy Atád.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A Szent László rendtartományhoz tartozó ferencesek a XVII. század első negyedében a Czinderi Ignác földesúr adományozta telken közadakozásból fatemplomot építettek a Szentkereszt tiszteletére. A templom alapjától kezdve teljesen tölgyfából készült, kívül-belül sárral tapasztották és 1731 után fehérre meszelték. Tetőzete faszindely volt. Kórusán 7 változatú orgona. Asztalosmunkával készült a szószék, a főoltár, a Szent Borbála tiszteletére szentelt mellékoltár és padok. Volt benne még 3 hordozható oltárkő, keresztelőkút, szenteltvíztartó, szentségház, örökmécs és gyóntatószékek. A szintén fából készült sekrestyében megfelelő nagyságú szekrény állt a szentedények és egyházi ruhák őrzésére, amelyek elegendő mennyiségben és gondozott, tiszta állapotban voltak.

A templom mellett 1748-ban olaszosan kőből épített toronycska állott. Ormán kereszt, benne 2 harang.

A templom körül temető volt kereszttel, és karókból készült kerítéssel. (Vpl. A8/9, 523—525., — Pfeiffer, 75—77. — OL. CPDV. Nr. 1.) Kőtemplom 1761-ben épült. (Genthon 209.)

167. *Nagybajom.* (Bajom.) Somogy m.

~ R. k. sövénytemplom. (Ecclesia.)

1735-ben a „Pesti Commissio” idején a fatalpas sövénytemplom már roskadozó állapotban volt. Szalma tetőzete annyira tönkrement, hogy esős időben nem lehetett benne misézni. (OL. CPDV. Nr. 1.)

168. *Nagykorpád.* (Nagy Korpád.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

1748-ban a fából készített, sárral tapasztott és szalmával fedett oratórium közel állt a pusztuláshoz. A református hívek megjavították volna, de a földesúr nem engedte. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék és asztal terítővel, továbbá malomkő a nyilvános bűnösök számára. Faoszlopon 1738-ban szerzett 40 font súlyú harang függött. A temető a régi templom romjai mellett volt kerítés nélkül. Közösen használták. (Vpl. A8/9, 461—462.)

Új templom 1795. (Kováts, II. 439.)

169. *Nemesdéd.* (Déd.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok fatemploma 1718-ban épült, amelyet kívül-belül sárral tapasztottak és szalmával fedtek. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék, asztal leterítve és 3 iccés amfora. Faharanglábban 2 harang. Az egyiken (100 font súlyú) 1645 öntési évszám, a Keresztrefeszített Üdvözítő és a Boldogságos Szűz képe, a másikon (50 font súlyú) semmiféle felírás. Ezt a helybeli katolikusok és reformátusok közösen szerezték be.

A reformátusok körülsáncolt temetője a falun kívül volt kereszt nélkül. Közösen használták.

A XVIII. század elején a falutól keletre még álltak a régi r. k. templom romjai. 1745 körül a helybeli nemesek széthordták, tégláit kemencének és más építkezéshez használták fel. Ez ügyben a vármegyei hatóság is kiszállt (Vpl. A8/9, 314.) A református fatemplomot tűzvész pusztította el. A kőtemplom 1826–36 között épült. (Kováts, II. 439., Genthon, 223.)

170. *Nemeskiszfalud.* (Kis Falud.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok fatemploma a falu északi végén épült, sárral tapasztották és szalmával fedték. Építési idejét 1748-ban nem tudták megmondani. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék, terítővel letakart asztal és malomkő, amelyen a nyilvános házasságtörő asszonyoknak és férfiaknak kellett állniok.

Az oratórium mellett állt a faharangláb szent képe nélküli 40 font súlyú haranggal.

A temető a falun kívül volt kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/9, 436.)

Az új kőtemplom 1836-ban épült. (Kováts, II. 440.)

171. *Nemesvid.* (Nemes Vid.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A község költségén 1735-ben építették a sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomot Szent Imre herceg tiszteletére. Volt benne szószék és paraszti munkával készült padok.

A templom körüli karókkal kerített temetőt 1742-ben Solmosy László karádi esperes áldotta meg a templommal együtt. A falu közepén faoszlop-harangláb állott kereszttel. (Vpl. A8/9, 286–287.)

A templom szentélyét és sekrestyéjét 1778-ban szilárd anyagból újjátették meg, a többi részét pedig a helyi nemesség újra csak fából csináltatta meg. (Vpl. A8/13, 367.) Teljesen kőből 1797–98-ban készült el. (Genthon 225.)

172. *Ötvöskőnyi.* (Ötvös Kőnyi.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

Az ötvöskőnyi reformátusok a XVII. század végén, vagy a XVIII. század elején építették oratóriumukat fából, és azt sárral tapasztva, szalmával fedték. 1748-ban már közel volt a pusztuláshoz. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék és terítővel letakart asztal. Az oratórium mellett állt a fatorony kb. 100 font súlyú haranggal szent képe nélkül. Ezt, állításuk szerint, a református ősök saját pénzükön vették.

A temető a falutól nyugatra volt az erdőben kerítés nélkül. A katolikusokkal közösen használták. (Vpl. A8/9, 536.) Kőtemplom 1895-ben épült. (Genthon 233.)

173. *Patapoklosi.* (Pata.) Baranya m.

▽ A patai ref. fatemplom. (Oratórium.)

Patán 1746-ban renoválták a reformátusok fatemplomukat. Belseje nagyon díszes volt. Fából készített kórusát minden oldalról kifestették. Asztalosmunkával készült a szószék, a padok és a terítővel fedett asztal. Valószínűleg ezek is festve voltak. Egy malomkő is volt a nyilvános bűnösök számára. Az oratórium mellett állt a faharangláb kb. 100 font súlyú haranggal.

A temető a falun kívül feküdt kereszt és kerítés nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 596.)³⁶

Kőtemplom 1792-ben épült. (Kováts, II. 440.)

174. *Pátró.* (Nemes Pátró.) Somogy m.

□ Ev. fatemplom. (Oratórium.)

1748-ban a pátrói evangélikusoknak a falu közepén fából készült, sárral tapasztott és szalmával fedett oratóriumuk volt. Berendezése: asztalosmunkával készült nagyszámú pad, szószék és asztal. Az oratórium mellett faoszlop (columna) állt, melyen kb. 50 font súlyú harang függött.

A temető a falutól nyugatra volt kereszt és kerítés nélkül. (Vpl. A8/9, 620–621., — uo. XVII. -Csu (8/1).)³⁷

175. *Rinyaszentkirály.* (Rinya Szent Király.) Somogy m.

✗ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

Az akatolikusok túlkapásait ellenőrző bizottság a Helytartótanács rendeletére kiszállt Rinyaszentkirályra, és ott a reformátusok nagyon régi oratóriumát, mivel életveszélyes állapotba miatt istentisztelet tartására alkalmatlan volt, elvette. Az oratóriumnak pajta formája volt és fatálas sövényből készült. Minden valószínűség szerint a XVIII. század elején építették. (Vpl. XVII-Cső (1/3.))

176. *Rinyaijnép.* (Új Nép) Somogy m.

▽ Ref. fa-imaszoba. (Oratórium instar cubiculi.)

1779-ben az ellenőrző bizottság jelentése szerint Újnépben az iskolamester lakásához fából hozzáépített szobában végezték az istentiszteletet, melyben padok voltak. Egyéb felszerelése hiányzott. (Vpl. XVII-Cső 1/3.) Templom 1789–90-ben épült. (Genthon 282.)

177. *Somogybükkösd.* (Bükös, Bikes, Bikkesd, Bükkösd.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

Keczer István Körös vármegye (Horvátország) alispánja 1728 körül saját költségén építtette a sárral tapasztott és zsindellyel fedett fatemplomot Havas Boldogasszony tiszteletére.³⁸ A melléje épült faskerestyeinek festetlen lapos deszkamennyezete, a templomnak pedig festett deszkaboltzata volt. A Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt főoltár kétszintes. Az alsó szint közepén vászonra festett oltárkép, jobb oldalán Szent Anna szobor és mellette oszlop, bal oldalon Szent Katalin szobor és mellette oszlop. Fent közepén Szent Borbála vászonra festett képe, jobbján Szent István király, balján Szent Imre herceg szobrával. Mindkét szélen oszlop állt. Az alsó szinten 4, a felső szinten 2 angyalszobor is volt. A menza fából készült, rajta hordozható oltárkő, 4 gyertyatartó, kánontáblák. A jobb oldali mellékoltár Szent Rókus tiszteletére szentelve.³⁹ egyszintű volt. Az oltár közepén a védőszent vászonra festett képe, jobbfelől Szent József, bal felől Szent Joáchim szobra és oszlop állt. Az oltár oromzatán táblára festett „JÉZUS” név. A baloldali mellékoltár Szent Fábán és Sebestyén vértanúk tiszteletére szentelve ugyancsak egyszintű volt. A védőszentek vászonra festett képe mellett jobb oldalt Szent Flórián, bal oldalt Szent Venánciusz szobra állt oszloppal. Az oltár oromzatán fatáblára festve „MÁRIA” neve. Mindkét mellékoltár fából készült menzalapján 4–4 gyertyatartó, kánontáblák, terítők és díszes antependium is volt. Oltárkövük hiányzott. Mindhárom oltárépítményt círádakkal díszítve készítették, színesre festették és dúsan aranyozták. A szószéket, a padokat és a festett kórust asztalos készítette. A sekrestyében volt szekrény a kelyhek és egyéb egyházi szerek elhelyezésére.

A templom előcsarnoka felett fából készült torony volt 60 font súlyú harangocskával és ormán lemezből készült kereszt. A templomnak külső és belső kapuja volt.

A templom körül temető volt, erős deszkapalánk kerítéssel. (Vpl. A8/9, 622–624., — Pfeiffer, 62, 101.)

178. *Somogysámson.* (Sámson.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A XVIII. század elején a falu lakosai fatemplomot építettek Mindenszentek tiszteletére. Berendezése: paraszti munkával készült kórus, padok, szószék és oltár.

A falu közepén állt a fából készült torony, ormán kereszttel és egy haranggal, amelyet Szent Jakab tiszteletére 1718-ban öntettek a falu lakosai. A harangot 1738-ban Acsády Ádám püspök konsekrálta. (Vpl. A8/9, 253–254.) Kőtemploma 1765–73 között épült. (Genthon 296.)

179. *Somogyszentpál.* (Szent Pál, Tótszentpál.) Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A hívek a varjaskériekkel együtt 1725-ben építettek Páduai Szent Antal tiszteletére sárral tapasztott és zsindellyel fedett fatemplomot. Berendezése: oltár a védőszent tiszteletére

sértetlen oltárkövel és elegendő számú terítővel, szenteltvízes edény, paraszti munkával készült kórus és padok.

A templom mellett zsindegyel fedett fatorony állt ormán keresztel. A 100 font súlyú harangján a Keresztrefeszített Údvőzítő és a Boldogságos Szűz képe. A harangot a Szent László ferences provinciából hozták a hívek költségén.

A templom körül karóval kerített temető volt, de abba már csak ritkán temetkeztek. Inkább a falun kívül fekvő temetőt használták, amelynek kerítése és keresztje nem volt. (Vpl. A8/9, 205., — OL. CPDV. Nr. 1.)

Kőtemplom 1776-ban épült. (Genthon 297.)

180. *Somogyszob.* (Szob.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok a XVIII. század elején sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomot építettek. Mivel királyi engedély nélkül történt az építés, Szopkovich János ker. esperes 1746-ban elvette tőlük, felszentelte és a katolikusoknak átadta.

Az oratórium mellett faharangláb állott kb. 50 font súlyú haranggal szent képe nélkül.

A temető a falun kívül a régi r. k. templom romjai mellett volt kereszt és kerítés nélkül. Közösen használták. (Vpl. A8/9, 520., — vö. Pehm, 242, 462.)

Ref. kőtemplom 1788-ban épült (G. 297). R. k. templom épült 1779–81-ig (Vpl. Vis. Can. Distr. Següsd 1815, 72.)

181. *Somogyudvarhely.* (Udvarhely.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (?) (Oratórium.)

A reformátusok kérelemmel (évszám nélkül) fordultak az illetékes hatósághoz, hogy az iskolamester udvarán a házhoz toldva fából oratóriumot építhessenek. (Vpl. XVII-Csu /12/1.)⁴⁰

182. *Somogyviszló.* (Viszló.) Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

Az 1779. évi hatósági vizsgálat jelentése szerint Viszlón az iskolamester lakásához folytatólagosan hozzá épített fa-oratórium állt. Ebben korábban az iskolamester lakott. Volt benne kemence és fapadok. (Vpl. XVII-Cső/1/ 3.) Új templom 1788-ban épült. (Kováts, II. 442.)

183. *Surd.* Zala m.

□ Ev. fatemplom. (Oratórium.)

Az evangélikusok 1746-ban sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomot építettek. Berendezése: művészi kivitelű fából készült kórus, amely majdnem annyi hívőt tud befogadni, mint maga az oratórium, asztalosmunkával készült padok, szószék és terítővel fedett asztal. Az oratórium mellett állt a vele egyidős faharangláb 50 font súlyú haranggal szent képe nélkül. A katolikusokkal közösen vették.

A temető a falutól délre volt kereszt és kerítés nélkül. Közösen használták. (Vpl. A8/9, 603.)

184. *Szabás.* Somogy m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

„Valószínű, hogy már 1657-ben volt (fa) temploma a gyülekezetnek.” (Kováts, II. 442.) Az 1748. évi Canonica Visitatio jegyzőkönyve szerint a reformátusoknak fatemploma volt, amelyben szószéken és padokon kívül mást nem találtak. Az oratórium mellett faharangláb állt 25 font súlyú haranggal.

A temető a falun kívül nyugatra volt kereszt és kerítés nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 466–467.)

1786-ban új fatemplom építésére kértek engedélyt. Megemlítették, hogy van 491 forint készpénzüik, a kézi és szekeres munkát közmunkával végeznék és vannak faépítésben járatos molnáraik, akik az oratóriumot megépítenék. (Vpl. XVII-Cső/24/5.) Kőtemplom 1835-ben épült. (Genthon 334.)

185. *Szulok.* Somogy m.

= R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A templom fából és téglából 1761-ben épült Szent Simon és Júdás apostolok tiszteletére a hívek adományából. 1778-ban már dűledező állapotban volt. Három oltára közül csak egyet használtak. Abban volt oltárkö. Minden egyéb felszerelése megvolt. (Vpl. A8/13, 289–290.)

Kőtemplom 1800-ban épült. (Genthon 374.)

186. *Tarany.* (Taranja.) Somogy m.

△ R. kat. fakápolna. (Capella.)

1731-ben a falun kívül szalmával fedett fakápolna állt a régi Keresztelő Szent János kápolna romos falain belül, amelyet kívül-belül sárral tapasztottak, de fehérre nem meszelték. Felszerelése hiányzott.

A temető a kápolna körül volt kerítés nélkül.

A harangláb a faluban állt 16 font súlyú haranggal. 1742-ben a kápolnának zsindegyes teteje volt, és a hiányzó felszereléssel is ellátták. (Pfeiffer, 77–78. 111.) Kőtemploma 1763-ban épült. (Genthon 378.)

187. *Tótszentgyörgy.* (Thót Szent György.) Baranya m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1742-ben sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomot építettek, amelyben nem volt más mint paraszti munkával készített padok és 1 leterített asztal. Az oratórium mellett volt a harangláb kb. 20 font súlyú, szent képe nélküli haranggal. (Vpl. A8/9, 592.) 1788-ban Somogy vármegye bizottsága megállapította, hogy a fatemplom életveszélyes állapotú. (uo. XVII-Cső/29/2.) A kőtemplom 1790-ben épült. (Genthon 397.)

A temető a falutól északra volt kerítés és kereszt nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 592.)

188. *Vásárosbéc.* (Béc.) Baranya m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusok 1745-ben a falu közepén építették fel sárral tapasztott és szalmával fedett fatemplomukat. Berendezése: paraszti munkával készült padok, szószék, terítővel letakart asztal és „szégyenkő” a nyilvános bűnösök számára. Mellette volt a harangláb, amelynek 50 font súlyú harangját szent képe nélkül öntették a helybeli lakosok.

A körülsáncolt temető a falutól keletre feküdt kereszt nélkül. Vegyesen használták. (Vpl. A8/9, 600.) Kőtemplom 1802-ben épült. (Kováts, II. 444.)

189. *Vízvár.* Somogy m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1778-ban szilárd alapú fatemplom volt Nep. Szent János tiszteletére, amelyet a falu lakosai építettek. Három oltára volt a szükséges felszereléssel és keresztelő kút. (Vpl. A8/13, 326–327.)

A temető a templom körül jó kerítéssel. (Pfeiffer, 92.)⁴¹

190. *Zákány.* Somogy m.

△ a) R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A plébániatemplom fából készült a XVIII. század második felében Ker. Szent János tiszteletére sekrestyével. Volt 2 oltára, hordozható, jó állapotú oltárkövel és a szükséges felszereléssel.

Egyik harangja 400 (!), a másik 80 font súlyú. Ez utóbbi repedt.

△ b) R. k. fakápolna. (Capella.)

A plébániatemplomon kívül volt még itt fakápolna Szent Izidor tiszteletére, amelyet 1750 körül építettek. Évente csak kétszer misézett benne a plébános. Oltára minden szükséges kellékkel fel volt szerelve. Szüret idején a „kolduló barátok” szoktak benne misézni. Kb. 100 font súlyú harangja is volt. (Vpl. A8/13, 346–347., Pfeiffer 119.) Kőtemplom 1811-ben épült. (Genthon, 440.)

VII. PÁPAI FŐESPERESSÉG

(Archidiaconatus Pápensis)

191. *Bakonyság.* (Sáagh) Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1756-ban fából készült oratórium volt a községben, melyet az új telepesek (németek) építettek. Az istentisztelethez szükséges felszerelése megvolt.

(Vpl. Pápensis I. Nr. 3.)

192. *Bakonyszombathely.* (Szombathely.) Komárom m.

≈ Ev. sövénytemplom. (Oratórium.)

1740-ben részben a lelkész udvarán, részben az utcán állott az evangélikusoknak „négyzögletű, sövényvel fonyatott Imádkozó házak”. Későbbben ettől délre, kb. 60 lépésnyire sárból tömtek, de sokkal nagyobbak, „és azt a Falubéli közönséges falu-tsapjának és Malmának jövedelmekből építették” (Vpl. XIV-Sz./3—2.) Kőtemplom 1793-ban épült. (Genthon 23.)

193. *Bakonyszűcs.* (Szűcs.) Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

Az oratóriumot 1746-ban a falu lakosai saját költségükön fából építették Sarlósboldogasszony tiszteletére. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3. — vö. uo. 1748, I, Nr. 11.) 1779-ben már nagyon elhagyott állapotú, közel az összeomláshoz. Egy oltára volt a szükséges felszereléssel. (Vpl. A8/12, 99—100.) Kőtemplom 1787-ben épült. (Genthon 23.)

194. *Béb.* Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1740 körül épült a fatemplom Szent Anna tiszteletére. A szükséges felszereléssel el volt látva. 1756-ban azonban már siralmas állapotban volt. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3.) Kőtemplom 1791-ben épült. (Genthon 37.)

195. *Borsosgyőr.* Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1756-ban az iskolamester lakásához hozzáépített faoratóriumot találunk a községben. Felszerelése: 1 kehely, misekönyv, 2 miseruha és 1 miseing. Az oratóriumnak a XIX. században semmi nyoma. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3. — uo. Acta et fragm. Vis. Can. 1816. fasc. XXI.)

196. *Ganna.* (Nagy Ganna.) Veszprém m.

△ A nagygannai r. k. fatemplom. (Ecclesia.)

A nagygannai templom a XVIII. század közepén fából készült Szent József tiszteletére a falu lakosainak költségén. Felszerelése: 1 oltár oltárkövel, 3 terítővel és antipendiummal. (Vpl. A8/12, 222.) A kerektemplom 1808—18 között épült mauzóleum céljára, Eszterházy Miklós költségén. (Genthon 103.)

197. *Kisberzseny.* (Kiss Bersen.) Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1769-ben imaházhoz hasonló fatemplomot építettek a falu lakosai Páduai Szent Antal tiszteletére. (Vpl. A8/12, 265.)

198. *Marcalgergelyi.* (Gergöli, Gergöllyi.) Veszprém m.

□ Ev. fatemplom. (Oratórium.)

A XVIII. században fatemplomról tudnak a községben. (Kemény—Gyimesy, 89.) Kőtemplom 1910-ben épült. (Genthon 191.)

199. *Nagyacsád.* (Acsád.) Veszprém m.

≈ Ref. sövénytemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak Acsádon „csak sövényből náddal fődött oratóriumok vagyon” 1748-ban. (Vpl. XIV-P./1.) Veszprém

vármegye közgyűlése 1757. június 12-én, a királyi rendelet megérkezése előtt, engedélyezte a tűz által elpusztított acsádi templom fából való megújítását. (uo. XIV-P./2—1.) Az 1781-ben kiküldött Vármegyei Bizottság, Ladislaides Sámuel devecseri esperes és Vörös Sándor főszolgabíró megállapította, hogy a fából épített és náddal fedett oratórium a végső pusztulás előtt áll. A támogató dúcok nélkül már rég összedőlt volna. Méretei: 5 3/4 öl hosszú, 3 1/4 öl széles. Volt benne 22 pad és 180 személy befogadására alkalmas. Mivel a lakosság száma 369 volt, a Bizottság a meglevő templom hosszának 2 1/4, szélességének 3/4 öllel való nagyobbítását és a tűzveszély elkerülése végett szabad téren kőtemplom építését javasolta. (uo. 2—5.) A kőtemplom 1782—83-ban épült. (Genthon 209.)

200. *Nemesszalók.* (Nemes Szalók.) Veszprém m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

1758-ban a reformátusoknak kisméretű fa-oratóriuma volt, melyet náddal fedtek. A reformátusok és katolikusok közösen temetkeztek a régi r. k. templom mellett fekvő temetőben. A templom még könnyen „reparálható” állapotban volt. (Pfeiffer, 187.)

201. *Noszlop.* Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1767-ben Eszterházy Károly kegyúr költségén épült a plébániatemplom fából Mária Szent Neve tiszteletére. 1779-ben már közel állt az összeomláshoz. (Vpl. A8/12, 238—239.) Kőtemplom 1798-ban épült. (Genthon 226.)⁴²

202. *Nyárad.* (Náragh.) Veszprém m.

▽ Ref. fatemplom. (Oratórium.)

A reformátusoknak a XVIII. század első felében a lelkész lakhoz hozzáépített fa-oratóriumuk volt. 1752-ben Eszterházy Károly kegyúr ezt elvette tőlük és felszentelése után átadta a katolikusoknak. Felszerelése: 3 miseruha, 2 miseing, 1 áldoztató- és 1 misézőkehely. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3. — Nyárádi plébánia: „Historia Domus”.)

A temető a falu mellett emelkedő dombon volt a régi katolikus templom romjai körül. Kerítése nem volt.

A falu közepén faharanglábon 1 harangocska. (Pfeiffer, 123.)

A r. k. kőtemplom 1758-ban, a ref. pedig 1788-ban épült. (Ila B. — Kovácsics J., Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp. 1964, 301.)

203. *Somlósölös.* (Nagy Szőlős.) Veszprém m.

≈ Ev. sövénytemplom. (Oratórium.)

A XVIII. század első felében az evangélikusok fából és sövényből náddal fedett 4 ablakos templomot építettek, amely 1774-ben közel állt a pusztuláshoz. Méretei: hossza 5 öl és fél láb, szélessége 2 öl és 5 láb, magassága belülről 1 öl és 1 láb. Nagyszőlősről, Vecséből és Noszlopról 886-an jártak ide, de nagy részüket a templom nem tudta befogadni. Azért arra kérték a királynőt, hogy akkora templom építését engedélyezze, amekkorában mindnyájan elférhetnek. Az építési költségeket összeadják, 2 molnár pedig megépíti az oratóriumot. Ha szilárd anyagból építhetnének, Noszlopi Ferenc ingyen adná a téglát. (Vpl. XIV-D./5—5.)

Az 1777-ben kiadott engedély alapján az alapot bizonyos magasságig kőből, de a falakat a korábbi engedély alapján csak fából építhették. (uo. 5—6.)

Kőtemplom 1795-ben épült. (Genthon 295.)

204. *Somlóvecse.* (Vetse.) Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1756-ban az iskolamester lakásától elkülönített szoba volt a faoratórium.

A régi katolikus kőtemplomocskát az evangélikusok használták. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3.)

1779-ben a katolikus oratórium, rozszant állapota miatt használaton kívül volt. (uo. A8/12, 179.)

205. Tüskevár. Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

1731-ben épült a tüskevári fatemplom, vagy inkább csak imaház. Valamikor a licenciátus háza volt. 1756-ban már közel állt az összeomláshoz. Az áldoztatókehelyen kívül minden felszerelése megvolt. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3.)

Kőtemplom 1754-ben épült. (Genthon 400.)

206. Ugod. Veszprém m.

△ R. k. fatemplom. (Oratórium.)

A fatemplom 1736-ban épült Szent Péter és Pál apostolok

tiszteletére, a község költségén. Volt benne 1 oltár hordozható oltárkövel, 2 harang, és a misézéshez szükséges egyéb felszerelés. 1756-ban még jó állapotban volt.

A temető a templomtól nagyon távol, kerítés nélkül. (Vpl. Pápensis I, Nr. 3. — uo. Conscriptio loci Ugod 1738.)

207. Vanyola. Veszprém m.

△ A pápanyőgéri r. k. fatemplom. (Ecclesia.)

1776-ban a község lakosainak költségén fatemplom épült Szent István király tiszteletére. (Vpl. A8/12, 159—160.)

Kőtemplom a XVIII. században épült. (Genthon 403.)

Körmendy József

KIMUTATÁS

a Veszprémi Egyházmegye XVIII. századi fa- és sövénytemplomairól.⁴³

F. szám	Főesperesség	Harasztkerítéses templom			Fatemplom			Sövénytemplom				Részben fatemplom			Részben sövénytemplom			Nádtemplom	Közös-fatemplom	Összesen	Temető-kerítés	
		rk.	ref.	ev.	rk.	ref.	ev.	rk.	ref.	ev.	gör. kel.	rk.	ref.	ev.	rk.	ref.	ev.	rk.	ref. ev.		káro és sövény	árok
I.	Fehérvári	4	3	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	11		
II.	Budai	—	—	—	3	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	6		
III.	Veszprémi	—	—	—	15	8	2	2	12	3	—	2	1	—	—	—	—	—	—	45		
IV.	Zalai	—	—	—	21	3	—	3	—	—	—	7	—	—	1	—	—	—	—	35	6	—
V.	Somogyi	—	—	—	24	11	1	4	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	45	1	1
VI.	Segesdi	—	—	—	24	29	4	1	3	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	64	9	7
VII.	Pápai	—	—	—	11	2	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	—
	Összesen:	4	3	—	100	53	8	11	21	6	1	12	1	—	1	—	—	1	1	223	16	8

JEGYZETEK

¹ V. Névár 1963, 7.

² Pehm, 102.

³ Uo. 110.

⁴ Uo. 107.

⁵ Uo. 124; Kováts, II. 435; Vpl. A8/11, 203.

⁶ Alföldi András feltételezi, hogy Pannóniában a IV. század végén a nagybirtokokon mindenütt voltak már fatemplomok. — Alföldi A., A kereszténység nyomai Pannóniában a népvándorlás korában. Szent István Emlékkönyv I. Bp. 1938, 153. — Attila halála után működött Noricum területén Severinus, akinek életrajzából tudjuk, hogy ott a templomok többnyire fából voltak. Eug., Vita s. Severini, 15. — Vö.: Alföldi A., i. h., 160. — A Keszthely-fenékpusztai VI. század végi temető közepén cölöplyukak kerültek elő. A temető publikálójá, Barkóczy László szerint e cölöplyukak nem tartoznak a temetőhöz. Barkóczy L., A 6th century cemetery from Keszthely. Fenékpuszta. Acta Arch. Hung. 20, 1968, 288. — Sági Károly arra gondol viszont, hogy a sírok körülveszik az egykori építményt, szabad helyet hagynak annak. Szerinte felvetődik a fa temetői kápolna gondolata. Sági Károly, Fenékpuszta népvándorláskori története. Kézirat, megjelenik az Acta Antiqua nyom-

dában levő kötetében. — Zalaváron, a Récéskúti szigeten álló, I. István korában épült bazilika alatt két IX. századi, egymást követő fatemplom nyomait találta meg Cs. Sós Ágnes. Cs. Sós Á., Sammelband zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven. Cyrillo Methodica. Wien-Köln, 1964, 22–261.; Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen von Zalavár-Récéskút in den Jahren 1961–63. Acta Arch. Hung. 21, 1969, 51–105. — A Balaton környék Árpád-kori fatemplomaira Entz Géza ad adatokat. Entz G., Gerő L., A Balaton környék műemlékei. Bp. 1958, 20, 22. — Hegymagason 1414-ben a fából készült Szent Kereszt kápolnáról hallunk, amely „in campo” állott. Bakay K., Kalicz N., Sági K., Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966, 64. — Az adatok dr. Sági Károlynak a keszthelyi Balatoni Múzeum igazgatójának szíves közlése.

⁷ Göcsej, 99.; Domanovszky, 20.

⁸ Szekfü, 200, 201.; Kemény—Gyimesy, 84–86.

⁹ Vpl. XIV-Sz. (4–3).

¹⁰ Kemény—Gyimesy, 88.

¹¹ Kováts, I. 9.; Domanovszky, 14.

- ¹² Sági Károly szíves közlése szerint Keszthely város levéltárában (elhelyezve a zalaegerszegi Megyei Levéltárban), az 1187. számú kötetben, ami 1800 és 1804 közt keletkezett, a 3-ik lapon „Boronából házakat építeni tilos” című rendelkezés olvasható.
- ¹³ V. Névár 1963, 11.
- ¹⁴ Pfeiffer, 145, 150, 155.
- ¹⁵ Kislexikon. A—Z. Bp. 1968, 672, 502, 372, 259.
- ¹⁶ Hálas köszönetet mondok mindazoknak, akik munkám elkészítésében segítségemre voltak. Külön meg kell emlékezni dr. Kredics László veszprémi püspöki levéltárosról, dr. Takács Endre a veszprémi Megyei Levéltár igazgatóról, dr. Pfeiffer János prépost-kanonokról, Angyal Vendel veszprémi püspöki számvevőről, a Veszprém Megyei és Országos Levéltár dolgozóiról, végül dr. Keresztúry Dezsőről a Széchényi Könyvtár főosztályvezetőjéről, aki szíves volt kéziratomat átnézni.
- ¹⁷ Maria Achel seu ad Quercum. Achel=Eichel tölgyemakk, quercus=tölgy, innét a Makkos Mária név.
- ¹⁸ Magyarul: Minden ember hazug, csak egyedül az Isten igaz(mondó). Az Üdvözítő Úrnak 1698. esztendejében.
- ¹⁹ Genthon, 21: „Épült 1726—1736 közt”, adat a fatemplomra vonatkozik.
- ²⁰ Pehm, 463., Napló, 331. ref. templomokat említ.
- ²¹ A templom építési időpontja: Pehm, 461.; 1762 (1753). Genthon, 201: 1759.
- ²² Zsiráy Lajos szíves közlése alapján.
- ²³ Kováts, II. 461, sövénytemplomról nem tud. A jelenlegi templom építését 1720-ra teszi.
- ²⁴ Genthon, 151, 1732. év építési évszáma a fatemplom restaurálásának éve.
- ²⁵ Entz—Gerő, 162, szerint a templomot 1756-ban Széchényi Antal állíttatja helyre.
- ²⁶ A mértékek az aktához csatolt egykorú papírszerzetkéken vannak megadva. A hosszúság mértékegysége: 0,205 m (× 64), a szélesség mértékegysége: 0,228 m (× 32).
- ²⁷ A nágocsi reformátusok midőn látták, hogy számuk fogyatkozása miatt nincs reményük „a privátum exercitiumhoz”, arra kérték a Somogy vármegyei hatóságot, hogy iskolamestert alkalmazhassanak, és „egy a végre sárbul és fábul építendő oratóriumotskánkban naponként könyörgéseket tehessen, s azon kívül kisdedeinket a nationalis mód szerint taníthassa”. (Vpl. XVI-K /14/2. évszám nélkül.)
- ²⁸ Genthon, 229, szerint a ref. templom 1737-ben épült.
- ²⁹ Genthon, 229, szerint a kőtemplomot 1762-ben a Bosnyák család építtette. Az 1778. Canonica Visitatio leírja, hogy Bosnyák Márton a régi fatemplomra pénzt gyűjtött, nem tudni elszámolt-e, bizonyára a végrendeletileg a templomra hagyott összegben a gyűjtött alamizsna is benne volt. (Vpl. A8/11, 203. — A8/13, 124.)
- ³⁰ Az 1778. Canonica Visitatio sövénytemplomot említ. (Vpl. A8/13, 205.)
- ³¹ Kaposvár és Mernye között feküdt. A Veszprémi Egyházmegye 1841-es térképén Kenderes-Ujfalu néven jelölve. (Vpl. E. 50.)
- ³² 1738-ból való másik feljegyzés szerint a régi romok feletti kápolna veszszőfónásból készült. (Pfeiffer, 116.)
- ³³ Napló, 286., szerint a templom visszavétele 1749-ben történt.
- ³⁴ Pehm, 462; Napló, 329., evangélikusokat említ.
- ³⁵ Kováts, II. 435., szerint a kőtemplom 1640-ben épült.
- ³⁶ Kováts, II. 440., szerint 1790 előtti templom sövényből készült.
- ³⁷ Kemény—Gyimesy, 89., talpas fatemplomot említ.
- ³⁸ A zágrábi vizitációk „capella”-nak írják. (Pfeiffer, 62, 101.)
- ³⁹ 1748. Canonica Visitatio szerint Szent Anna tiszteletére. (Vpl. A8/9, 622.)
- ⁴⁰ A kérés eredményéről nem tudunk.
- ⁴¹ A zágrábi Canonica Visitatio (1731, 1738, 1742.) szerint kőből épült templom állt itt. Szentélye deszkaboltozatos, amelyet égszínkére festettek és aranyárga csillagokkal díszítettek. A többi rész lapos famenyreztetű volt. (Pfeiffer, 59, 67, 91.)
- ⁴² Az 1698. évi Canonica Visitatio idején még állt a boltozatos kőtemplom toronnyal és 1 harangocskával. (Pfeiffer, 136—137.)
- ⁴³ A megvizsgált területen használatban levő istenházak kb. 40—60 százaléka fából és sövényből készült a XVIII. század folyamán. (Vö. Peták, 55, 57., Napló, 333.; Pehm, 459—463.)

Holz- und Heckenkirchen auf dem Gebiet der Diözese Veszprém im XVIII. Jahrhundert

Die soziologische und kirchenkünstlerische Geschichte der sich auf einem Großteil Transdanubiens erstreckenden Diözese Veszprém, deren Gründung (990—997) auf bald tausend Jahre zurückreicht, ist überwiegend noch unerforscht. Besondere Lücken weist die Diözesangeschichte des XVII. und der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts auf.

Im Vergleich zum Mittelalter zeigten die vom Türkenjoch befreiten Gebiete der Diözese soziologisch und bekenntnismäßig ein völlig verändertes Bild. Die sich befestigende Reformation und die ihre alten Rechte revindizierende katholische Kirche machten alle Anstrengungen um das religiöse Leben organisatorisch wieder in Gang zu bringen und zu festigen. Die alten Kultstätten (Kirchen und Kapellen) blieben in den anderthalb Jahrhunderten der Türkenzeit teils als natürliche Folge der Kriegseinwirkungen, teils aber durch Entvölkerung der Wohnstätten herrenlos und gingen in Verfall.

Aufzeichnungen wissen auch darüber zu berichten, daß die Türken das massive Baumaterial der Kirchen zur Verstärkung ihrer Burgen und Wehrbauten verschleppten. (Nach Szigetvár von Istváni, Merenye, Nagydobsza usw., nach Kapronca von Somogyudvarhely.) Manchenorts (Ordacschi) waren es dann wieder die Feudalherren, die die Gesteins-trümmer der Kirchen für ihre Wirtschaftsgebäude verwendeten. Dann gab es auch Fälle (Orci, Nemesdéd usw.), wo die Ortsansässigen die Kirche abrißen.

Bezeichnend für das Ausmaß der Vernichtungen ist die Tatsache, daß im XIV. Jahrhundert die sich auf fünf Komitate (Pilis, Fejér, Veszprém, Zala und Somogy) erstreckende Diözese Veszprém, auf die sich die vorliegende Studie bezieht, noch 431 Pfarreien, mehr als 100 Abteien, Propsteien und Ordenshäuser zählte, von denen bis Mitte des XVII. Jahrhunderts nur mehr 5 Pfarreien pastoral tätig geblieben waren. Von den auf dem genannten Gebiet urkundlich bekannten 2881 bewohnten Siedlungen blieben bis Anfang des XVIII. Jahrhunderts nur mehr 734 übrig.

Dieses Gebiet umfaßt derzeit das Komitat Veszprém nördlich vom Balatonsee, einschließlich des Erzdechanats Pápa, dessen Gebiet erst 1777 vom Diözesanbereich Győr jenem der Diözese Veszprém angegliedert wurde, ferner im Nordosten das Gebiet des Komitats Fejér, vom Komitat Pest die Gebietsteile rechts der Donau mit des Donauinsel Csepel, weiter südwärts das Komitat Somogy bis zum Draußfluß, schließlich dem Westen zu Dreiviertel des Komitats Zala.

Aus den Trümmern erwachte jedoch neues Leben.

Die im Verlauf der langwierigen Kriegsgeschehen verarmte und auch religionsmäßig geteilte Bevölkerung vermochte aus eigener Kraft die in Trümmer gelegten einstigen Steinbauten ihrer Gotteshäuser nicht wieder errichten. Es langte provisorisch nur für Hecken- und Holzkirchen.

Nach eingehender Sichtung des erhalten gebliebenen diesbezüglichen Schriftenmaterials der Diözesan- und Kapitelarchive von Veszprém sowie des Budapester Landesarchivs und des Komitatsarchivs von Kaposvár, mit Benützung ihres bisher unausgewertet gebliebenen Quellenmaterials wird nachgewiesen, wie an Stelle von alten, nicht selten künstlerisch wertvollen, im romanischen oder gotischen Stil aus

Stein oder Ziegeln gefügten Gotteshäuser zur Befriedigung der geistigseelischen Bedürfnisse der Bevölkerung bescheiden-einfache Hecken- und Holzkirchen entstanden. In anderen Fällen bemühte sich die Bevölkerung ihre alte, aus Stein erbaute Ruinenkirche durch Holz- und Heckenwände zu ergänzen und derart wieder brauchbar zu machen. Aus der Not geboren, gelang es also das Bindeglied zu schaffen zwischen den romanischen oder gotischen künstlerisch so wertvollen Kirchenbauten des Mittelalters und den in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts für den gleichen Zweck aufblühenden, oft so prächtigen Barockbauten.

Wohl verdienen der Beschreibung nach diese aus Hecken- geflecht gefügten oder aus Holz gezimmerten Notkirchen, eben ihres provisorischen Charakters wegen, — allerdings mit einigen Ausnahmen, wie Zalacséb, Nagykanizsa I, Somogybükkösd — bei weitem nicht das Attribut „künstlerisch“, doch erwiesen sie sich als brauchbare Kultstätten zur Befriedigung der pastoralen Bedürfnisse sowohl von Katholiken als auch von Protestanten.

Auf diesen Gebieten gab es auch in der Vorzeit aus Holz gezimmerte Kirchenbauten, deren Spuren aufzufinden sind.

Nach Maßgabe der in der Fachliteratur benützten Terminologie können auf dem Gebiet der Diözese Veszprém im XVII. und XVIII. Jahrhundert folgende drei Holzkirchentypen unterschieden werden:

a) sogenannte Kirchenbauten mit Fallaub-Zaungerippe (oratorium ex palis et virgultis septum), deren Wände aus in zwei Reihen in die Erde gerammten und mit grünem Zweigeflecht umschlungenen Pfählen bestanden. Der Raum zwischen der Pfahlreihe wurde entweder mit Fallaub oder mit Erdreich ausgefüllt, und in beiden Fällen ist das Ganze von innen und außen mit Lehmewurf verfestigt worden;

b) Heckenkirchen (oratorium ex lignis et septibus, oratorium ex lignis et virgultis septum), wobei auf Holzblöcke oder auf Balken Holzstützen gelagert wurden. Der Raum zwischen den Stützen wurde mit Latten ausgefügt und diese mit Ruten verflochten. Die Verfestigung erfolgte durch Lehmewurf;

c) Holzkirchen (oratorium ligneum septum, oratorium ligneum et luto plasmatum). Auf Holzblöcke wurde eine mit Bolzen zusammengefügte Wand aus Balken oder dicken Brettern aufgebaut und diese zumeist mit Lehmewurf verfestigt.

Alle drei Kirchentypen erhielten eine aus Brettern oder Rutengeflecht bestehende, über Balken gezogene Decke. Der Fußboden wurde aus Lehm flach gestampft oder mit Ziegeln ausgelegt. Der Dachstuhl wurde dann mit Stroh, Schilf belegt, seltener wurden Holzschildeln gebraucht.

Das Äußere von Holz- und Heckenkirchen ähnelte in den meisten Fällen einem höheren Dorfgebäude, einer Scheune oder einem Kornmagazin. Nur der vor der Kirche stehende Glockenstuhl wies auf die Bestimmung der Baulichkeit hin. Es gab aber auch getürmte Holzkirchen, wie z. B. in Makkos Mária, Pilisszentlászló, Háromfa, usw.

Den Grundriß der Holzkirchen bildete gewöhnlich ein Parallelogramm (oder ein gleichseitiges Viereck, wie z. B. Nagykanizsa), oft erweitert mit einem Vorderraum, bei den

Katholiken auch mit einem engeren Sanktuarium und einer Sakristei. Zuweilen wurden die mit Lehm verfestigten Wände auch mit Mörtel beworfen und weiß getüncht.

Auch die sehr einfache und überaus bescheidene Inneneinrichtung war aus Holz. Die Schnitzereien stammten gewöhnlich von Zimmerleuten aus dem Bauernstand, manchmal auch von zünftigen Tischlermeistern. Die Einrichtung katholischer Kirchen bestand aus Altar, Altarstein, Altarbild, Kanzel, Bänken (zuweilen einfache Sitzbretter oder Holzklötze), Chor, selten auch Beichtstuhl und aus Weideruten geflochtene Körben zur Aufbewahrung von Kirchengewändern, evtl. auch Schränken. Zu den Einrichtungsgegenständen der reformierten und evangelischen Kirchen gehörten Kanzel, Bänke, Tisch des Herrn, Chor und — besonders in den südlichen Teilen des Komitats Somogy — der „Sühnestein“ (*lapis pro publice poenitentibus*) zur öffentlichen Buße.

Wenn auch alle diese Einrichtungen sehr einfach gehalten waren, konnte der Autor der Studie auf manchen Gegenständen auch Motive volkskünstlerischer Art entdecken, wie z. B. auf bemalten Bänken in Pata, auf der Kanzel in Kaposfő, auf der Decke in Somogyaszló, und Vízvár, und auf dem Chor in Somogybükkösd. Ein wertvolles Zeugnis für die kirchliche Musikkultur ist auch die Tatsache, daß die katholischen Gotteshäuser in Csökölly, Felsőseged, Kaposvár und Nagyatád bereits in der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts über eine Orgel verfügten.

Der Autor befaßt sich in erster Linie mit Kirchenbauten. Wo aber diese oder jene Umgebung der Kirche besonders herausgestellt ist, wird gegebenenfalls auch vom Glockenstuhl gesprochen, und wenn in Zusammenhang mit der Kirche auch die Gottesacker besondere Beachtung verdienen, sind auch diese erwähnt, wie z. B. die um die Kirche gelegenen oder jene, die sich innerhalb der Kircheneinfriedung befinden.

In der Bearbeitung und Anordnung des ganzen Materials wurde die Einteilung der Diözese Veszprém nach Erzdechanaten vor Augen gehalten. Diese Einteilung gestaltete sich nach historischem Gesichtspunkt wie folgt: I. Fehérvár (Archidiaconatus Albensis), II. Buda (A. Budensis), III. Veszprém (A. Vesprimiensis), IV. Zala (A. Zaladiensis), V. Somogy (A. Simighiensis), VI. Segesd (A. Següdensis), und VII. Pápa (A. Pápensis).

Die Ortsnamen sind nach der heute gültigen Nomenklatur angegeben unter Hinzufügung (in Klammern) des oder der Namen, wie sie in alten Archivakten zu lesen sind, sofern es Abweichungen gibt. Ohne Klammern sind nach den Ortsnamen auch die Namen der betreffenden Komitate angegeben.

Innerhalb der Erzdechanate erfolgt die Aufzählung der Ortsnamen nach dem Alphabet fortlaufend zwischen 1 und 207. Diese Zahlen stimmen mit jenen der dazugehörigen Kartenskizzen überein, auf deren sich die in Frage kommende Religionsgemeinschaft sowie die Angaben über bauliche Besonderheiten verzeichnet sind. Ein Unterschied nach

Bekenntnisart wurde dabei nicht gemacht. Wo es in einem Ort mehr als eine Kirche gab, wurden diese mit den Buchstaben a), b) usw. bezeichnet.

Auf dem Gebiet der Diözese Veszprém verteilen sich die Holz- und Heckenkirchen im XVIII. Jahrhundert wie folgt:

I. Erzdechanat Fehérvár: Kirchen mit Fallaub-Zaungerippe: kath. 4, ref. 3, Heckenkirchen: ref. 1, Holzkirchen: kath. 2 und aus Schilfgeflecht gebaute Kirchen: ref. 1, also insgesamt 11. — II. Erzdechanat Buda: Holzkirchen: kath. 3, Heckenkirchen: kath. 1, ref. 1, gr. orth. 1, also insgesamt 6. — III. Erzdechanat Veszprém: Holzkirchen: kath. 15, ref. 8, ev. 2, Heckenkirchen: kath. 2, ref. 12, ev. 3 und teils aus Holz gezimmert: kath. 2, ref. 1, also insgesamt 45. — IV. Erzdechanat Zala: Holzkirchen: kath. 21, ref. 3, Heckenkirchen: kath. 3 und teils aus Holz gezimmert: kath. 7, ferner teils aus Heckengeflecht gefügt: kath. 1, also insgesamt 35. Weiters gab es noch mit Planken und Pfählen umzäumte Gottesacker. — V. Erzdechanat Somogy: Holzkirchen: kath. 24, ref. 11, ev. 1, Heckenkirchen: kath. 4, ref. 3, ev. 1, und teils aus Holz: kath. 1, also insgesamt 45. Außerdem gab es noch je ein mit Hecken, Pfählen bzw. Graben umfriedetes Gottesacker. — VI. Erzdechanat Segesd: Holzkirchen: kath. 24, ref. 29, ev. 4, Heckenkirchen: kath. 1, ref. 3, teils aus Holz gezimmert: kath. 2, und von Katholiken, Reformierten und Evangelischen gemeinsam benutzte Holzkirche: 1, also insgesamt 64. Außerdem gab es noch 9 mit Pfählen und 7 mit Graben umfriedete Gottesacker. — VII. Erzdechanat Pápa: Holzkirchen: kath. 11, ref. 2, ev. 1, Heckenkirchen: ref. 1, ev. 2, also insgesamt 17.

Summation nach Bekenntnissen: a) kath. Kirchen mit Fallaub-Zaungerippe: 4, Holzkirchen: 100, Heckenkirchen 11, teils aus Holz gezimmerte Kirchen: 12, teils aus Heckengeflecht gefügte Kirchen 1, also insgesamt 128, b) ref. Kirchen mit Fallaub-Zaungerippe 3, Holzkirchen 53, Heckenkirchen 21, teils aus Holz gezimmerte Kirchen 1, Schilfkirchen 1, also insgesamt 79, c) ev. Holzkirchen 8, Heckenkirchen 6, also insgesamt 14, d) Holzkirche zur gemeinsamen Benutzung der drei Bekenntnisse (kath., ref., ev.) 1, also insgesamt 1, e) gr. orth. Heckenkirche 1, also insgesamt 1.

Gesamtzahl aller Kirchen: 223.

Weiters gab es 16, mit Pfählen, Planken oder Hecken umzäumte sowie 8 mit Graben umschanzte Gottesacker, also insgesamt 24.

Die ganze Arbeit stützt sich auf das wichtigste verfügbare Quellenmaterial. Es ist aber nicht ausgeschlossen, daß der „*Historia domus*“ verschiedener Pfarreien des Kirchensprengel, oder ekklesiastischen bzw. profanen Veröffentlichungen noch manche andere wertvolle Angaben zu entnehmen sind.

Der Bau von Holz- und Heckenkirchen hatte auf dem Gebiet der Diözese Veszprém infolge der historischen und sozialen Verhältnisse nur einen behelfsmäßigen Charakter. In der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts, als sich die wirtschaftlichen Verhältnisse zusehends verbesserten, wurden solche Bauten nicht mehr ausgeführt.

József Körmeny

Eglises en bois et à palissades sur le territoire du diocèse de Veszprém au XVIIIe siècle

Le diocèse ancestral de Veszprém dont la fondation remonte à 990-997, s'étend sur la plus grande partie de la Transdanubie. La majeure partie de son histoire n'est pas encore éclairée du point de vue de la sociologie et de l'histoire d'art ecclésiastique. Ce sont surtout les recherches sur le XVIIe siècle et sur la première partie du XVIIIe qui sont incomplètes.

Les territoires affranchis de la domination turque présentent un tableau nouveau du point de vue démographique et

religieux par rapport aux conditions du moyen âge. La Réforme qui a fait son chemin, de même que l'Église romaine qui veut restituer ses droits anciens font tout leur possible pour organiser et fortifier la vie religieuse. Pendant l'obédience ottomane qui durait un siècle et demi, les anciens lieux de culte (églises, chapelles) livrés à abandon et restés sans maître tombaient en ruines, par suite des destructions de guerre et du dépeuplement des villages. Nous savons que les Turcs faisaient transporter les matériaux durs des églises

pour en fortifier les forts turcs. (P. ex. d'Istvádi, Merény, Nagydobsza, etc. à Szigetvár; de Somogyudvarhely à Kapronca.) Il arrive que les seigneurs utilisent les matériaux de l'église en ruine pour leurs bâtiments de ferme. (Ordascehi.) Dans plusieurs villages c'est la population qui démolit l'église (Orci, Nemesdéd, etc.).

L'immensité de la destruction apparaît par le fait que le diocèse de Veszprém dont les pouvoirs s'étendaient sur cinq comitats (Pilis, Fejér, Veszprém, Zala, Somogy) comptait au XIVe siècle 431 paroisses, plus de 100 abbayes, prévôtés et maisons conventuelles, au milieu du XVIIe siècle n'a que cinq paroisses qui fonctionnent. Des 2881 agglomérations nous ne retrouvons que 734 au commencement du XVIIIe siècle.

Ce territoire comprend actuellement le département de Veszprém, au nord du lac Balaton, y compris l'archidiaconé de Pápa (transféré en 1777 du diocèse de Győr au diocèse de Veszprém); au nord-est, le département de Fejér, cette partie du département de Pest qui se trouve sur la rive droite du Danube, ainsi que l'île de Csepel; au sud, le département de Somogy, jusqu'à la rivière Drave; à l'ouest, les trois quarts du département de Zala.

Mais la vie se reprend et ne s'arrête pas aux ruines.

La population, appauvrie par les guerres et divisée par la différence de religion, n'avait pas les moyens pour rebâtir en dur les églises détruites. On a bâti à leur place temporairement des églises en bois et à palissades. Après les recherches consciencieuses dans les archives de l'évêché et du chapitre de Veszprém, de même qu'aux Archives Nationales et aux archives départementales de Kaposvár, l'auteur montre, à la base des sources jusqu'ici inconnues, que pour satisfaire à ses exigences spirituelles, la population construisait de modestes églises en bois ou à palissades à la place de l'église en pierre ou en briques détruite. Il y a des cas où elle ajustait l'église délabrée en la complétant de palissades. Quoique cette forme simple de construction n'eût point la valeur esthétique de l'église en style roman ou gothique disparue, pourtant elle sert de trait d'union entre l'architecture de haute valeur du moyen âge et l'architecture baroque, souvent resplendissante, qui connaît son essor dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle.

A en juger d'après les descriptions, à peu d'exceptions près (Zalacséb, Nagykanizsa I, Somogybükkösd), les églises en bois et à palissades n'étaient qu'une solution de fortune et de transition et n'arrivaient pas au niveau artistique, mais puisqu'elles pouvaient servir, elles répondaient aux exigences des fidèles catholiques et protestants.

Les églises en bois n'étaient pas inconnues, on en avait déjà construit auparavant. Sur ce territoire on peut retrouver des vestiges plus anciens de cette sorte de construction.

Sur le territoire du diocèse de Veszprém, aux XVIIe et XVIIIe siècles, d'après la terminologie des sources utilisées par l'auteur, on peut distinguer trois types d'église en bois:

a) église à palissades (*oratorium ex palis et virgultis septum*): autour des pieux enfoncés en terre, on entrelaçait des branches vertes, ou bien on remplissait du pisé l'intervalle entre deux rangs de pieux; en tous les deux cas, on appliquait en dehors et en dedans un enduit de terre glaise.

b) église à poutres (*oratorium ex lignis et sepiibus, oratorium ex lignis et virgultis septum*): sur affût de bois, on a mis des poteaux, et ayant palissadé de pieux fendus les intervalles, on a enlacé d'osiers les pieux et enduit la cloison de terre glaise.

c) église en bois (*oratorium ligneum septum, oratorium ligneum et luto plasmatum*): sur affût de bois, on a construit le mur de poutres ou de planches épaisses emmortaisées, et enduit de terre glaise le plus souvent.

Le plafond de tous les trois types était en tresse d'osier ou en planches, mis sur poutres, le sol était de terre battue ou dallé de briques, la toiture était couverte de paille ou de roseaux, rarement de bardeaux.

L'aspect des églises en bois ou à palissades ressemblait le plus souvent à une grande maison de campagne, à une grange ou remise, et c'était seulement la chaise de cloches devant ou à côté d'elles qui marquait leur destination. Mais

il y avait aussi des églises munies de tours (Makkos Mária, Pilisszentlászló, Háromfa, etc.).

Le plan des églises en bois est en général oblong (mais il y a des plans carrés aussi, p. ex. à Nagykanizsa) qui s'agrandit quelquefois d'un porche, et dans les églises catholiques, d'un chœur plus étroite et d'une sacristie. Quelquefois les murs enduits de terre glaise étaient crépis de mortier et blanchis à la chaux.

Le mobilier, très rudimentaire et pauvre, était également en bois, fait par des charpentiers-paysans ou des menuisiers quelquefois. L'installation des églises catholiques: autel, pierre sacrée, tableau d'autel, chaire, bancs (quelques fois de simples poutres ou billots servaient de bancs), tribune (rarement un confessionnal) et un panier d'osier ou une armoire pour garder les ornements de la messe. Dans les temples protestants: chaire, bancs, Sainte Table, tribune et — surtout dans la partie sud du comitat de Somogy — «pierre d'infamie» pour les pénitents publics (*lapis pro publice poenitentibus*).

Bien que l'installation des églises fût très simple, l'auteur a retrouvé les souvenirs de l'art populaire sur les bancs peints (Pata), sur la chaire (Kaposfő), au plafond (Somogyaszaló, Vízvár), sur la tribune (Somogybükkösd). La preuve éloquente du haut niveau de la musique sacrée est que dans les églises en bois de Csököly, de Felsőseged, de Kaposvár et de Nagyatád il y avait de orgues déjà dans la première moitié du XVIIIe siècle.

L'attention de l'auteur se dirigeait surtout sur les églises, mais il indique aussi les chaises de cloches où il y en avait mention, de même que les cimetières où ceux-ci font fonction commune avec l'église (c'est-à-dire s'ils se trouvent autour de l'église ou si le mur de clôture de l'église comprend le cimetière aussi).

Quant à la disposition du matériau, l'auteur a suivi la division des archidiaconés du diocèse de Veszprém. Voici la division historique: I. Archidiaconé de Fehérvár (Archidiaconatus Albensis), II. A. de Buda (A. Budensis), III. A. de Veszprém (A. Wesprimiensis), IV. A. de Zala (A. Zaladiensis), V. A. de Somogy (A. Simighiensis), VI. A. de Segesd (A. Següsdensis), VII. A. de Pápa (A. Papensis).

L'auteur donne le nom actuel des communes, mais il note, entre parenthèses le ou les noms anciens figurant dans les sources, s'ils diffèrent des noms actuels. Après le nom de commune nous trouvons le nom du département, sans parenthèses.

A l'intérieur des archidiaconés, l'énumération des communes se fait par ordre alphabétique, et le numérotage va de 1 à 207. Ces numéros d'enregistrement se réfèrent aux numéros de la carte annexée, et indiquent le caractère religieux et architectural de l'église. L'auteur présente les églises en bois ou à palissades sans tenir compte de la différence de culte. Si dans une commune il y avait plus d'une église, il les cote par a), b) etc.

Sur le territoire du diocèse de Veszprém, au XVIIIe siècle, on trouvait des églises en bois ou à palissades selon la disposition suivante: I. Dans l'archidiaconat de Fehérvár il y avait: églises à palissades: 1 catholiques, 3 calvinistes; église à poutres: 1 calviniste; églises en bois: 2 catholiques; église en roseaux: 1 calviniste. En somme: 11 églises. — II. Dans l'archidiaconat de Buda: églises en bois: 3 catholiques; églises à poutres: 1 catholique, 1 calviniste, 1 orthodoxe. En somme: 6. — III. Dans l'archidiaconat de Veszprém: églises en bois: 15 catholiques, 8 calvinistes, 2 luthériennes, églises à poutres: 2 catholiques, 12 calvinistes, 3 luthériennes; églises en partie en bois: 2 catholiques, 1 calviniste. En somme: 45. — IV. Dans l'archidiaconat de Zala: églises en bois: 21 catholiques, 3 calvinistes; églises à poutres: 3 catholiques; églises en partie en bois: 7 catholiques; en partie à poutres: 1 catholique. En somme: 35. Il y avait encore 6 cimetières clôturés de pieux et de palissade. — V. Dans l'archidiaconat de Somogy: églises en bois: 24 catholiques, 11 calvinistes, 1 luthérienne; églises à poutres: 4 catholiques, 3 calvinistes, 1 luthérienne; en partie en bois: 1 catholique. En somme: 45. Il y avait encore 1 cimetière enclos de pieux et 1 cimetière entouré de remparts et de fossés. — VI. Dans l'archidiaconat

de Segesd: églises en bois: 24 catholiques, 29 calvinistes, 4 luthériennes: églises à poutres: 1 catholique, 3 calvinistes; en partie en bois: 2 catholiques, 1 église en bois commune (pour les cultes catholique, calviniste et luthérien.) En somme: 64 églises. Il y avait encore 9 cimetières enclos de pieux et 7 entourés de fossés. — VII. Dans l'archidiaconat de Pápa: églises en bois: 11 catholiques, 2 calvinistes, 1 luthérienne; églises à poutres: 1 calviniste, 2 luthériennes. En somme: 17.

En résumant selon les cultes: a) églises catholiques à palissades: 4 — églises en bois: 100 — églises à poutres: 11 — en partie en bois: 12 — en partie à poutres: 1 — total: 128 églises. — b) temples calvinistes: à palissades: 3 — en bois: 53 — à poutres: 21 — en partie en bois: 1 — en roseaux: 1 — total: 79 temples. — c) luthériens: en bois: 8 — à poutres: 6 — total: 14 temples. — Commun (cath., calviniste, luthé-

rien): 1 en bois. Total: 1 église. — e) orthodoxe: 1 église à poutres. Total: 1. Nombre total: 223.

Cimetières: entourés de pieux, de palissade ou de haie: 16 — de fossés: 8 — en somme: 24.

Pour écire son étude, l'auteur s'est servi des sources les plus importantes. Mais dans les «Historia Domus» des paroisses et dans les autres matériaux ecclésiastiques et civils on pourrait encore sans aucun doute retrouver plus d'une donnée précieuse.

Dans le diocèse de Veszprém la construction d'église en bois, due aux conditions historiques et sociales, avait du caractère temporaire et transitoire. A la suite de l'amélioration générale de la situation, amenée par la rénovation économique, elle disparaît au cours de la deuxième moitié du XVIIIe siècle.

József Körmendy

Деревянные церкви, а также церкви с плетеными стенами на территории веспремского епископства в XVIII веке

История церковной архитектуры и искусства самого старого в стране (990—997) веспремского епископства, распространявшего свое влияние на большую часть Задунайской низменности, по большей части еще не разработана. Особенно это относится к периоду XVII и начала XVIII вв.

Общественные и религиозные отношения на территории Задунайской низменности после освобождения от турецкого ига в значительной мере изменились. Укрепившаяся реформация — с одной стороны, и католическая церковь, стремившаяся вернуть себе утраченные было права, с другой стороны, — делали все возможное для укрепления религии и организации церковных обрядов. Старые культовые места (церкви, часовни) за полуторазековый период турецкого владычества опустели и разрушились. Известно также, что турки разбирали здания церквей и крепкий строительный материал, из которого они в свое время были построены, использовали для укрепления крепостных стен. (Так, для крепости Сигетвар они употребили камни церквей из Иштвандира, Мереня, Надьдобсы и др., для крепости Капронцы — разобранные стены церкви в Шомодьбудархей.) Камни руин церквей растаскивали и помещали для строительства различных хозяйственных построек (Ордачехи), а зачастую и местные жители (Орци, Немешед и др.).

О масштабах опустошения можно судить по тому факту, что, если на территории пяти крепостей веспремского епископства (Пилиш, Фейер, Веспрем, Зала, Шомодь) в XIV веке существовали 431 приходская церковь, более ста аббатств, обителей и монастырей, то в XVII веке из них осталось всего пять. Из 2881 населенного пункта к началу XVIII века на этой территории осталось всего 734.

Территория, о которой идет речь, в настоящее время включает в себя: к северу от Балатона — комитат Веспрем вместе с папайским церковным округом, который раньше принадлежал к дьёрскому епископству и к веспремскому епископству был присоединен только в 1777 году, к северо-востоку — комитат Фейер и правобережную часть Дуная с островом Чепель, входящую в комитат Пешт, к югу от Балатона — комитат Шомодь до реки Дравы, к западу — три четверти территории комитата Зала.

Новая жизнь страны началась на развалинах.

Ограбленное, обедневшее население было не в состоянии сразу восстановить разграбленные и разрушенные церкви. Поэтому началось повсеместное строительство деревянных церквей и церквей с плетеными стенами.

Автор провел громадную работу, подробно ознакомившись с архивными материалами, относящимися к церковному строительству этого периода. Им изучены документы, хранящиеся в веспремском Епископском архиве, в Государственном архиве и в капошварском комитатском архиве. На основании ранее не изученных документов он нарисовал картину строительства населением временных деревянных церквей и церквей с плетеными стенами. Эти скромные церквушки, построенные вместо разрушенных старых каменных и кирпичных романских и готических церквей, удовлетворяли тогдашним религиозным потребностям. Зачастую на каменном фундаменте развалин или остатках разрушенных стен воздвигались или достраивались деревянные или плетеные стены. Таким образом, это вынужденное простое решение служило связующим звеном между старыми романскими и готическими средневековыми строениями и последующей пышной архитектурой барокко, достигшей своего расцвета во второй половине XVIII века.

Хотя эти, построенные на скорую руку, временные церковные строения за редким исключением (Залачеб, Надьканижа, Шомодьбуккешд) не представляли художественной ценности, они вполне удовлетворяли религиозным чувствам как католиков, так и протестантов.

Строительство деревянных церквей в этой местности не было новостью — сохранились остатки таких строений более раннего периода.

Согласно терминологии, применяемой в специальной литературе, автор различает три типа деревянных церквей, построенных на территории веспремского епископства в XVII—XVIII веках:

1. *Церковь со стенами, сплетенными из ветвей*, строилась таким образом: в землю вбивались деревянные колья, промежутки между которыми переплетали ветками и с двух сторон обмазывали глиной.

2. *Церковь с плетеными стенами* строилась так: на деревянное подножие ставились столбы, между столбами укреплялись деревянные планки, которые затем оплетались прутьями и обмазывались глиной.

3. *Деревянная церковь* строилась следующим образом: на деревянное основание укреплялись бревна или доски, которые соединялись шипами, образуя сплошную стену, которая затем обмазывалась глиной.

Потолок у всех трех видов церквей делали или из досок, укрепленных на балках, или же — плетёный из прутьев. Пол был глинобитный или же выложенный кирпичами. Крыша покрывалась соломой, камышом, реже — дранкой.

Церквушки эти по внешнему виду походили на большой крестьянский дом или амбар, лишь колокольня, стоявшая сбоку или сзади, выдавала их назначение. Имелись, однако, церковные строения с настоящей колокольней (Маккош Мария, Пилишсентласло, Харомфа и др.).

По планировке — это обычно строения прямоугольной формы (но были и квадратные, например, в Надьканиже), имеющие небольшой тамбур, а у католических церквей и небольшое узкое святилище и ризницу. Иногда стены обмазывались известковой смесью и белились.

Внутреннее убранство было очень бедным, выполнялось из дерева местными крестьянскими плотниками, иногда столярами. Оборудование католической церкви: алтарь, алтарный камень, икона, кафедра, скамьи (скамьи иногда заменяли положенные бревна, чурбаки), хоры, исповедальня, плетеная корзина, изредка шкаф для хранения церковных облачений. Оборудование реформатской и евангелической церкви: кафедра, скамьи, престол, хоры и «позорный камень» — главным образом в южно-шомодьской местности — для публичных покаяний.

Несмотря на то, что внутренне оборудование церквей было очень бедным, автору удалось найти в нескольких местах искусные изделия венгерского народного творчества: крашенные скамьи (Пата), кафедра (Капошфё), потолок (Шомодьласло, Визвар), хоры (Шомодьбюккёнд).

В первой половине XVIII века в чёкёльской, фельшёгедской, капошварской и надьатадской католических деревянных церквях имелся орган, что свидетельствует о развитии культуры церковной музыки.

В своей статье главное внимание автор уделяет зданиям самих церквей, но упоминает и о колокольнях, о кладбищах, если последние расположены рядом или вокруг церкви и вместе с нею обнесены оградой.

В следующей части статьи дается церковно-административное деление веспремского епископства. Веспремское епископство делилось на следующие церковные округа: I — Фехерварский. II — Будапештский. III — Веспремский. IV — Залайский. V — Шомодьский. VI — Шегешдский. VII — Папайский.

В своей статье автор приводит современные наименования населенных пунктов, но, где имеются расхождения, в скобках указывает старые названия. После названия населенного пункта приводится название комитата без скобок.

Внутри каждого церковного округа населенные пункты следуют в алфавитном порядке, нумерация же (от 1 до 207) — в последовательном порядке. Эти порядковые номера на приложенной карте дают архитектурную характеристику и религиозную принадлежность церковных строений. В статье автор перечисляет церкви без указания их религиозной принадлежности. В тех случаях, где в одном населенном пункте имелось больше одной церкви, автор расположил их по районам, отметив буквами (а., б. и т. д.).

В начале XVIII века на территории веспремского епископства церкви были распределены следующим образом:

I — Фехерварский церковный округ — всего 11 церквей, из них:

- а) церкви со стенами, сплетенными из ветвей — 7 (4 католических, 3 реформатских),
- б) церкви с плетеными стенами — 1 (реформатская),
- в) деревянные церкви — 2 (католические),
- г) камышовая церковь — 1 (реформатская).

II — Будапештский церковный округ — всего 6 церквей, из них:

- а) деревянные церкви 3 (католические),
- б) церкви с плетеными стенами 3 (1 католическая, 1 реформатская, 1 православная),

III — Веспремский церковный округ — всего 45, из них:

а) деревянные церкви 25 (15 католических, 8 реформатских, 2 евангелические),

б) церкви с плетеными стенами 17 (2 католические, 12 реформатских, 3 евангелические),

в) частично деревянные 3 (2 католические, 1 реформатская).

IV — Залайский церковный округ — всего 35, из них: а) деревянные церкви 24 (21 католическая, 3 реформатские),

б) церкви с плетеными стенами 3 (католические),

в) частично деревянные — 7 (католические),

г) частично с плетеными стенами — 1 (католическая).

Кроме того, имелось 6 кладбищ, огороженных частоколом.

V — Шомодьский церковный округ — всего 45, из них:

а) деревянные церкви 36 (24 католические, 2 реформатских, 1 евангелическая),

б) церкви с плетеными стенами — 8 (4 католические, 3 реформатские, 1 евангелическая),

в) частично деревянные — 1 (католическая).

Имелись, кроме того, кладбища: 1 — огороженное плетнем, 1 — огороженное частоколом, 1 — окруженное рвом.

VI — Шегешдский церковный округ — всего 64, из них:

а) деревянные церкви — 57 (24 католические, 29 реформатских, 4 евангелические),

б) церкви с плетеными стенами — 4 (1 католическая, 3 реформатские),

в) частично деревянные — 2 (католические),

г) 1 общая — (католическая, реформатская и евангелическая) деревянная церковь.

Имелось 9 кладбищ, огороженных частоколом, и 7 кладбищ, окруженных рвом.

VII — Папайский церковный округ — всего 17, из них:

а) деревянные церкви — 14 (11 католических, 2 реформатских, 1 евангелическая),

б) церкви с плетеными стенами — 3 (1 реформатская, 2 евангелических).

По религиям церкви веспремского епископства распределялись следующим образом:

а) *римско-католическая церковь*: 4 церкви со стенами, сплетенными из ветвей, 100 деревянных церквей, 11 церквей с плетеными стенами, 12 частично деревянных церквей, 1 церковь с частично плетеными стенами. *Всего: 128.*

б) *реформатская церковь*: 3 церкви со стенами, сплетенными из ветвей, 53 деревянные церкви, 21 церковь с плетеными стенами, 1 частично деревянная церковь, 1 камышовая церковь. *Всего: 79.*

в) *евангелическая церковь*: 8 деревянных церквей, 6 церквей с плетеными стенами. *Всего: 14.*

г) *общая* (католическая, реформатская, евангелическая) деревянная церковь.

д) *православная церковь*: 1 церковь с плетеными стенами.

Всего насчитывалось 223 церкви.

Кладбищ всего имелось 24, из них — 16, огороженных плетнем или частоколом, и — 8, окруженных рвом.

Автор при написании своей статьи использовал все важнейшие из хранящихся в архивах документы. Однако, вполне вероятно, что среди документов, хранящихся в отдельных приходских церквях, можно еще найти интересные, никем не изученные материалы.

Строительство деревянных церквей на территории веспремского епископства было преходящим явлением, так как вызвалось определенными историческими и общественными условиями. Во второй половине XVIII века, с общим улучшением экономического состояния страны, оно прекратилось. На смену пришел новый архитектурный стиль — барокко.

Йожеф Кёрменди

